MALI KALANKO MINISIRISO
Balikukalansoba - Bamako

Bamanankan Sariyasun

Imprimerie D.N.A.F.L.A.
1981

LADILIKANW

Nin kansariyasun in dabòra min kama, o ye de, kalandenw ka bamanankan mabèn dòn, u ka se ka miiri kan yèrè mabèncogo kan, ani u ka se k'a sèbèn sèbènko nyuman na. Gafe yèrè bèe, fèn durusita t'a la. Hakilijagabòbaaraw dama de b'a la, n'o bè kè ni degeliw ye, n'an b'a fò olu ma labiliw ni yèlèmaliw, ani kumanyògònya, n'o ye nyininkaliw n'u jaabiw ye.

1. Kalansen kècogo

Kalansen bè daminè ni masabolo ye, wala kumasenw wala ja.

Karamògò bè kalandenw nyininka-nyininka o de kan fo ka taa a se, u ka se ka kalansen kun faamuya u yèrè ma. Karamògò bè sòrò k'o faamuyali sèmèntiya n'a yèrè ta fòcogo ye, ani sèbènnisariya minnu ka kan ka bò a kònò. O kètò, karamògò ka kan ka kuma sèbènni ni kuma dalafòli bò nyògòn na. N'a ko : "a' ye n lamèn", o kòrò ye ko dalafòli don. "a' y'a lajè", o ye sèbènni ye.

N'o banna, karamògò bè degeliw daminè.

Labili :

Labili ju ye kumasen kelen ye, danyè min siya ye kalansen kun ye : karamògò b'a nyini kalandenw k'o falen,

k'o nyògònna wèrè bila kumasen kelen in kònò. O tuma o danyè minnu ye siya kelen ye, olu bè nyògòn labi-labi. Gafe in kònò an ye misali damaw de di. Karamògò yèrè ka baara bè kè ka kumasenw nyini, minnu bè bèn a ka kalanso ma, walasa ka labilidegeli dafa ka nyè.

Yèlèmali :

Yèlèmalidegeli ni labilidegeli ka surun nka yèlèmali la, kumasen tè to a nò na, kalandenw b'a yèlèma ka kè kumasen suguya wèrè de ye. O tuma karamògò bè kumasenw fò, minnu bèe mabèncogo ye kelen ye, kalandenw b'a bèe yèlèma cogoya kelen na, i n'a fò : karamògò bè kumasenw fò sònsira la, kalandenw b'u bila bansira la.
Misali : kar. : - an bè taa.
kal. : - an tè taa.

Kalansen laban ye baara kètaw ye.

2. Sariyasun danyèya

An ye danyè kura dòw labèn ka bèn bamanankan sariyasun ma. An bèna olu di aw ma, an'u kòròw. Dòw b'u la, olu tè fò kalandenw ye nka a ka kan karamògò ka u dòn. Minnu bè fò kalandenw ye, an b'olu pereperelatigè aw ye. Karamògò tè min kòrò dòn, a b'o nyini kankodònniya danyèsèbèn kònò.

KULU : O ye danyèw ye, minnu bè danyèmasa dò jiidi (KULUKUNTIGI). N'i ye kumasen ta, i bè se ka danyè bèe cè fo kelen min, n'o cèra a kumasenya bè ban. o de ye kulukuntigi ye.

Misali : Madu denkè fòlò / bèna don kalan na.

"Madu denkè fòlò" : o ye kulu ye.
"bèna don kalan na" : o ye kulu ye.
"denkè" ni "don" : olu ye kulukuntigiw ye.

KULU FÒLÒ : N'i ye kumasen o kumasen ta, i b'a sòrò kun de bè kuma yèrè la, mògò dò, wala daba dò, wala fèn dò de bè kofò, ka kunnafoniw di o kan. O ye KUMASENKUN ye. Kalansen kònò, an b'a fò o de ma ko kulu fòlò.
Misali :"Madu denkè fòlò" : kulu fòlò.

KULU FILANAN : KUNNAFONI min bè di kumasenkun kan, n'o bè se ka kè wale n'a dèmèlan ye an'a dafaw, wala mankutulan ni "ka" min b'a nyè, wala fèn wèrèw. O de bè wele kalandenw nyè na kulu filanan.
Misali : "bèna don kalan na" : kulu filanan.

TÒGÒKULU : Kulu min danyèmasa, (a KULUKUNTIGI), o ye tògò ye, wala nònabila, o de ye tògòkulu ye. A ka ca a la, ale de ye kulu fòlò ye. Nka a bè se ka kè kulu filanan fana dafa ye.

WALEKULU : Kulu min kulukuntigi ye wale ye, wala kunnafonilan, o de ye walekulu ye. A ka ca a la, ale de ye kulu filanan ye.

KÒBILAKULU : Ale bè kulu filanan de la. A dilalen bè ni tògòkulu ye, ka kòbila da o kan, a kunnafonilan ye "bè" ye ka caya (misali : muso bè sugu la). nka a bè se ka kè kulu filanan kò fè fana, k'a tè i n'a fò kulu sabanan. Nka an t'o kalan sisan.

SÈMÈNTIYALANW : Danyè wala danyèkulu min bè wale wala mankutulan wala kumasen yèrè sèmèntiya, o de ye sèmèntiyalan ye. Sèmèntiyalanw yèrè-yèrè bè yen, nyèci wèrè si tè minnu na ni sèmèntiyali tè. Nka sèmèntiyalan wèrèw bè yen, minnu ye tògòw ye, wala kòbilakuluw wala danyè suguya wèrèw, minnu tè sèmèntiyalan yèrèwolow ye, nka u bè sèmèntiyalanya mako nyè. u tigina filè nin ye :

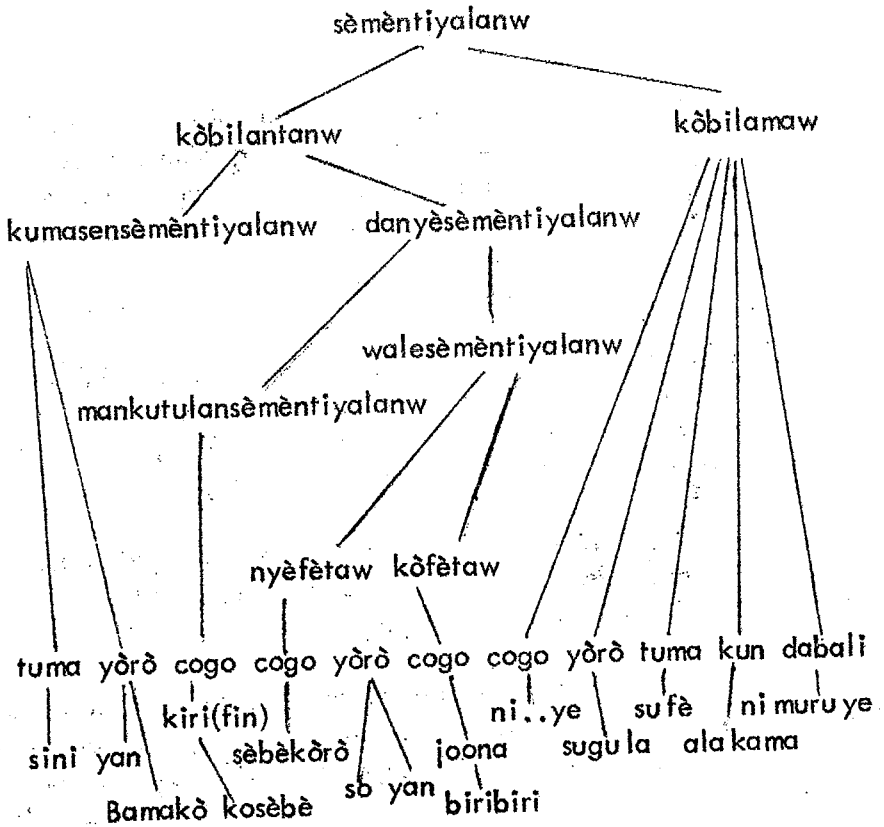

WALEKUMASEN : ni kulu fòlò tè kumasen min na (i n'a fò DIYAGOYALIKUMASEN), a bè fò o ma ko walekumasen.
Misali : bò.

TÒGÒKUMASEN : ni kulu filanan tè kumasen min na (i n'a fò weleliw), a bè fò o ma ko tògòkumasen.
Misali : Madu.

A ka kan karamògò ka nin danyè fila dòn nka nyinan kalan ma se u ma.

KUNNAFONILAN : kulu filanan wala kunnafoni, danyè min b'o daminè na, o danyè de ye kunnafonilan ye. Fèn dadònnenw don. U dòw filè nin ye : bè, tè, ka, ma, don, ye. Nka -ra bè nòrò wale la kulu filanan kònò.

MANKUTULAN : mankutulanw ka ca. Tògò caman bè yen, i bè se k'o kè ka tògò wèrè mankutu, nka danyè dòw bè yen, olu ye mankutulanw yèrè-yèrè ye. Wa n'i y'u bila kulu filanan na, u kunnafonilan ye "ka" ye. Olu ye kamankutulanw ye.

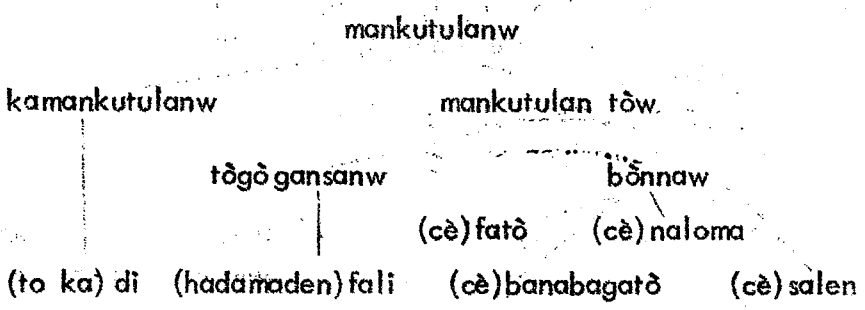

FARANFASILANW ni HAKÈLANW : olu ye danyè suguyaw ye, minnu ye dadònnenw ye, u bè sòrò tògòkulu la.
Faranfasilanw : mògò dò, mògò wèrè, mògò yèrè, jègè fèn ma san..
Hakèlanw : mògò kelen, mògò kèmè, mògò damadò, malo dòonin, misi caman.

TÒGÒ JIIDIW : tògòkulu kònò, n'a bòra kulukuntigi la, a tò bèe ye jiidiw ye.
Misali : Madu denkè fòlò / bèna don kalan na nin kumasen in kònò, tògò ye "denkè" ye, "Madu" y'a jiidi dò ye, "fòlò" y'a jiidi dò ye.
Hakèlanw, faranfasilanw mankutulanw, nin bèe bè se ka kè tògò jiidi ye.

KUMAFÒNÒNA, KUMANFÈNÒNA, KUMAKANNÒNA : Nònabilaw la, minw ye kuma fòla ye (n/ne ani an /anw), olu ye kumafònònaw ye. Kuma bè kè minnu fè (i/e ni a'/aw), olu ye kumanfènònaw ye. Kuma bè fò minnu kan (a ale ni u olu), olu ye kumakannònaw ye.

NÒNABILA SINSINNENW ni NÒNABILA GANSANW :
Folòw filè : n, i, a, an, a', u.
Filananw filè : ne, e, ale, anw , aw, olu.

KELENYA ni CAYA : taamasiyèn tè kelenya la, caya taamasiyèn ye -w ye.

FÒKUMASEN, NYININKALIKUMASEN, KABALIKUMASEN, DIYAGOYALIKUMASEN : olu ye kumasen suguyaw ye.

Misali : fòkumasen : Madu ye wara faga.
nyininkalikumasen : Madu ye wara faga wa ?
kabalikumasen : Madu ye wara faga koyi .
diyagoyalikumasen : marifa ci wara la .

NYININKALIDANYÈW : wa, min, min, tari, yala, jumèn..

NYININKALITOMI : ?

KABALITOMI :

SÒNSIRA ni BANSIRA bè kumasen suguya bèe la.
Misali : a bè na / a tè na.
a taara / a ma taa.
na / kana na.

KAFOLI taamasiyèn dò ye ni (ani) ye, a bè danyè minw kafo, olu ye DANYÈ KAFOLENW ye.

JIRALAN : danyè min bè jirali kè (nin cè in ; o cè)

TIGIYALAN bè TIGIYA jira (Baba ka fali)

PEREPERELATIGÈLAN bè tògò pereperelatigè ; ale ye kan-hakè de ye, a bè tògò kannyè laban kan : sogo' don.

HAKÈLAN bè se ka HAKÈ dadònnen jira, wala dadònbali.
Misaliw : hakè dadònnen : fila, kèmè.
hakè dadònbali : caman, damadò.

kalansen 1

KUMASEN

kar. : - "ne bè baara kè".
a' y'a faamuya wa ?
kal. : - ònhòn.
kar. : - n ko di ?
kal. : - i ko k'i bè baara kè.

Karamògò b'a sèbèn walanba kan : "Ne bè baara kè."

kar. : - "ne bè..."
a' y'a faamuya wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - mun na, a' ma n faamuya ?
kal. : - i ka kuma ma dafa.
ma ban.
kar. : - o tuma n t'o sèbèn, bari o tè kumasen ye. kuma min dafara, o ye kumasen ye, min ma dafa, o tè kumasen ye.

kar. : - jòn bè kumasen dò fò ?

Kalandenw bè kumasen caman fò, karamògò b'u sèbèn walanba kan.

Kumasen minw ma dafa, kalandenw yèrè de ka kan k'olu jira. Karamògò b'u dafabaliya kun fò : kòrò t'u la.

Karamògò bè "kalanjè" ja dò sugandi, ka nyininkaliw kè, minw b'a to kalandenw bè kumasenw dila.

Karamògò b'o kumasenw sèbèn walanba kan, ka tugu nyògòn na walasa a ka kè masalabolo walannin ye. Kumasen kelen-kelen bèe ka kan ka sèbèn karamògò fè nin cogo in na : a bè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni tomi ye.

kar. : - dò ka kumasen dò kalan.

Kalanden dò bè kumasen dò kalan.

kar. : - e y'a dòn cogo di ko kumasen don ?
kal. : - kuma dafalen don.
kòrò b'a la.
a bè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni tomi ye.

Kòlòsi : ni kalandenw ma jaabi laban in sòrò, karamògò ka kan k'a fò u ye. kumasen sèbènnen tè kumasen ye n'a tè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni tomi dò ye.

Karamògò bè kumasen saba sèbèn, minw tè daminè ni siginiden kunba ye, u tè laban ni tomi ye.

Karamògò b'u kalan, ka nyininkali kè :

kar. : - ninnu ye kumasen ye wa ?
kal. : - òwò.
kar. : - u sèbènnen ye kumasen ye wa ?
kal. : - òwò. / ayi.

kar. : - ayi. an ye mun fɔ̀ kumasen sèbènnen ko la ?
kal. : - kumasen sèbènnen tè kumasen ye, n'a tè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni tomi ye.

Karamɔ̀gɔ̀ bè kalanden dɔ̀ bila ka taa walanba la, kà taa filiw latilen : ka siginiden kunbaw ni tomiw sigi.

Ladili : Kalandenw kètɔ̀ ka kumasenw fɔ̀, karamɔ̀gɔ̀ bè sɔ̀n a bèe ma, hali minw kalansolen don. nka minw bè sèbèn walanba kan, o ye kumasenw ye minw ma fereke, i n'a fɔ̀ :
"n ye fali min ye, a finnen don" ;
"mɔ̀gɔ̀ o mɔ̀gɔ̀ mana nin kè, o bè gèn" ;
o kumasenw ka kan ka kè kuma laban kumasenw ye, tomi (.) bè kè ka minw laban sèbènni na. Tomi tɔ̀w (?, , ni :) sen t'a la yan.

Degeli fòta

Labili :

Karamɔ̀gɔ̀ bè kumasen fɔ̀lɔ̀ sèbèn k'a kalan, ka danyè bèe bila i ta so kɔ̀nɔ̀. Ni min ka kan ka yèlèma, a b'o fɔ̀, kalandenw bè kumasen tɔ̀ dafa.

Fanta	: ye	: kalanden	: ye
Madu	:	:	: ....
Anw	:	:	: ....
.....	:	: mɔ̀gɔ̀w	: ....
.....	:	: malidenw	: ....
.....	:	:zanabugukaw	: ....

.....	:	: kɔ̀sakaw	: ....
.....	: tè	:	: ....
.....	:	: tulon	: kè
.....	:	: kalan	: ....
.....	: bè	:	: ....
.....	: ye	:	: ....
.....	: ma	: dumuni	: ....
.....	: ka	: teli	
mobili	:	:	
fali	:	:	
.....	: man	:	
Ngolo	:	:	
.....	: bè	: Segu	
.....	:	: Bamakɔ̀	
.....	:	: sugu	: la
jabibi	:	:	: ....
.....	:	:	: kɔ̀nɔ̀

Baara kèta

1. A' ye siginiden kunbaw sigi.

kɔ̀rɔ̀ suruku ni kɔ̀rɔ̀ sonsan ye teri ye u bè yaala nyɔ̀gɔ̀n fè tuma bèe surukuba ye naloma ye sonsannin dun ka kegun ale de bè mɔ̀nè don surukuba la tuma bèe

2. A' ye tomiw sigi.

bakarijan tun ye cèfarin ye Segu mɔ̀gɔ̀ si tun tè se a la ale de ye Bilisi faga ale de ye Samanyana Basi minè a denkè fana tun ka farin kosèbè o ma si sɔ̀rɔ̀

3. A' ye siginiden kunbaw ni tomiw sigi.

hadamaden bèe ye kelen ye si man fisa si ye o tuma mògò kana baga i mògònyògòn ma nka mògòw ka nyògòn bonya den k'a fa bonya dògònin k'a kòrò bonya kalanden k'a karamògò bonya dinyèlatigè nògòya bè bò o de la.

4. Aw ka ci kè kumasenw kòrò, ka tòw dafa walasa u fana ka kè kumasenw ye.

- Fanta ye dumuni kè.
- Mamu ye sòrò.
- Bama bè ji la
- N bè ji
- Taa so
- Somono ye
- Bozo bè se
- Kalanden bèna
- Karamògò ye sèbènni kè walanba kan.
- Kalanso
- Kalanden bè kalanso
- Karamògò ye kalanden
- Musa ka walannin filè.
- Fanta ka sèbènni ma nyè

kalansen 2

FÒKUMASEN

sònsira bansira

Karamògò bè kalanden dò jira, ka nyininkali kè :

kar. : - nin ye jòn ye ?
kal. : - Amadu don. / nin ye Amadu ye.
kar. : - Amadu ye karamògò ye wa ?
kal. : - Amadu tè karamògò ye.

karamògò bè kumasen saba in sèbèn walanba kan :

- Nin ye jòn ye ?
- Amadu don. (walima : Nin ye Amadu ye.)
- Amadu tè karamògò ye.

kar. : - a' ye ninnu lajè. Kumasenw don wa ?
kal. : - òwò.
kar. : - u bèe sèbèncogo ye kelen ye wa ? A' hakili bè o don kalansen na ? Kumasen sèbènnen bè dòn cogo di ?
kal. : - a bè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni tomi ye.
kar. : - nin saba min sèbènnen filè, o bèe ye kumasen ye wa ?
kal. : - òwò / ayi.
kar. (ni kalanden ko "ayi") : - mun na ?

kal. : - fòlò tè laban ni tomi ye, nka filanan ni sabanan bè laban n'a ye.
kar. : - o dòròn de b'u bò nyògòn na wa ?
kal. : - ôwò.

Ni kalanden ko "ayi", karamògò b'a to a k'o hakilinanta fò. o kò, karamògò b'a fò :

kar. : - nyininkali de bè kè kumasen fòlò la. Nyininkali bè kè filanan na wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - sabanan dun ?
kal. : - nyininkali tè o fana na.
kar. : - mun bè kè kumasen filanan ni sabanan na ?
kal. : - jaabi de bè di. / Kuma de bè fò.
kar. : - bi an bè na kalan kè fòkumasen de kan. Nyininbè kumasen min na, o tè fòkumasen ye.

Baara bè kè masalabolonin nin kan (a bè sèbèn numan fè) :
Don dò suruku ni sonsan bènna.
Sogo tun bè sonsan bolo.
Suruku ye sonsan nyininka.
I ye sogo sòrò min ?
Sonsan ma kuma.
Suruku ye sogo bòsi a la.
Sonsan kasira. A taara so.
Barika tè sonsan na.

kar. : - nin bèe ye fòkumasen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - jumèn tè fòkumasen ye ?
kal. : - "I ye sogo sòrò min ?" tè fòkumasen ye.
kar. : - o tuma an k'o bò a la, ka tòw lajè.

kar. : - sisan, an ka kumasen ninnu lajè :
Suruku ye sonsan nyininka.
Sonsan ma kuma.
U ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - mun b'u bò nyògòn na ?
kal. : - n'a fòra "suruku ye sonsan nyininka", nyininkali kèra. n'a fòra "sonsan ma kuma", kuma ma kè.

Kòlòsi : ni kalandenw ma jaabi sòrò, karamògò b'a nyèfò u ye.

kar. : - fòkumasen sugu ye fila ye. Dôw b'a jira ko ko kèra, i n'a fò "suruku ye sonsan nyininka". Dôw b'a jira ko ko ma kè, i n'a fò "sonsan ma kuma". An ko "sonsan ma kuma" ye fòkumasen ye, min b'a jira ko ko ma kè. An k'a cè ka bò yan, k'a sèbèn kinin fè.
A nyògòn wèrè bè masalabolo in kònò wa ?
kal. : - ôwò.
kar. : - jumèn ?
kal. : - "barika tè sonsan na".

Karamògò bè o kumasen fana cè, k'a sèbèn kinin fè.

kar. : - sisan, an ka numanfèkumasenw yèlèma, walasa u k'a jira ko ko ma kè.

Karamògò mana kumasen kelen kalan, kalanden dò b'o yèlèma.

O ko kelen bè tila ka kè kininfèkumasenw fana kan.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè diyagoyalikumasen (1) dòw fò, kalandenw b'u yèlèma ka kè fòkumasenw ye.
   Misali : kar.: - Madu, bò kènè ma.
   kal.: - Madu bè bò (wala : bòra) kènè ma.

2. Karamògò bè nyinikalikumasen (1) dòw fò, kalandenw b'u yèlèma ka kè fòkumasenw ye.
   Misali : kar.: - Madu bè mobili boli wa ?
   kal.: - Madu bè mobili boli.

3. Karamògò bè kabalikumasen (1) dòw fò, kalandenw b'u yèlèma ka kè fòkumasenw ye (karamògò b'i janto kabalikumasen fòcogo la, ka kaba n'a ye).
   Misaliw : 1. kar.: - tile bòra dè.
   kal.: - tile bòra.
   2. kar.: - è, nin kèra ko ye koyi.
   kal.: - nin kèra ko ye.

4. Karamogò bè fòkumasen dòw fò bansira la, kalandenw b'u yèlèma sònsira la.
   Misaliw : 1. kar.: - Yogara man jan.
   kal.: - Yogara ka jan.
   2. kar.: - an tèna nyògòn gosi.
   kal.: - an bèna nyògòn gosi.

5. Karamògò bè fòkumasen dòw fò sònsira la, kalandenw b'u yèlèma bansira la.

---

(1) Diyagoyalikumasen, kabalikumasen, ani nyininkalikumasen, kalandenw t'olu dòn fòlò, karamògò yèrè de b'u dòn. A bè kumasen ninnu fò, nka a tè danyè ninnu fò kalandenw ye.

Misaliw : 1. kar. : - aw ye farajèw ye.
kal. : - anw tè farajèw ye.
2. kar. : - Fanta ye dumuni tobi.
kal. : - Fanta ma dumuni tobi.

Baara kèta

1. Aw bè kumasen dòw dila nin danyè ninnu bè sòrò minw na : "don", "ye...ye".
   Misali : Fali don.
   Musa ye gesedala ye.

2. Aw bè kumasen dilalenw yèlèma ka bò sònsira kan k'u bila bansira kan.
   Misali : Fali tè.
   Musa tè gesedala ye.

3. Aw bè kumasen dòw dila i n'a fò kumasen in dilalen bè cogo min :
   Misali : Nin jiri ka jan.

4. Aw bòra kumasen minw dila la aw bè olu yèlèma ka bò sònsira kan k'u bila bansira kan.

5. Aw bè kumasen dòw dila i n'a fò nin kumasen ninnu dilalen bè cogo min :
   Misali : Muso taara.
   Muso taara sugu la.

6. Aw ka nin kumasen ninnu yèlèma ka bò bansira kan k'u bila sònsira kan :

- Mògò ma na.
- Wari tè n bolo.
- Muso ma taa sugu la.
- Muso ma daga sigi ta la.
- An tè dumuni kè joona bi.

kalansen 3

NYININKALIKUMASEN

sònsira bansira

kar. : - mògò dò bè ka tèmè kènè ma. Ni n ko aw ma :
"Nin ye jòn ye ?"
walima : "Jòn don ?"
walima : "Karisa don wa ?"
walima : "A bè taa min ?"
walima : "A' b'a dòn ?"
n ye mun kè ?
kal. : - i ye nyininkali kè.

Karamògò bè segin kumasen ninnu kan, k'u sèbèn walanba kan.

kar. : - jòn bè nyininkali dò k'a tònyògòn dò la ?

Kalandenw bè nyininkali caman kè.
Karamògò bè nyininkaliw sèbèn numan fè, k'u jaabi sèbèn kinin fè. Nyininkalikumasenw bè laban ni nyininkalitomi ye (?).

kar. : - a' ye numanfèkumasenw ni kininfèkumasenw lajè.
Mun b'u bò nyògòn na sèbènni sira fè ?
kal. : - numanfètaw tè laban ni tomi ye.

kar. : - u bè laban ni tomi ye. Nka o tomi tôgô ye nyi-ninkalitomi. Sèbènni na, nyininkali bèe bè laban ni nyininkalitomi ye.

Kôlôsi : Ni kalandenw ko numanfèkumasenw bè laban ni tomi ye, karamôgô b'u nyininka ni o tomi ni kalansen filanan tomi (.) (walima fôkumasen) ye kelen ye.
U b'a dôn o la k'a fô tomi suguya kelen tè.

kar. : - sisan a' ye kumasen ninnu lamèn :
Mamadu bè yan.
Mamadu bè yan ?
U kôrô ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - mun na ?
kal. : - fôlô la i ko Mamadu bè yan. Filanan na, i ye nyininkali kè ni Mamadu bè yan.
kar. : - jôn bè na kumasen fila in sèbèn ?

Kalanden min bè u sèbèn, o ka kan ka (.) kè ka fôlô laban, ka (?) kè ka filanan laban.

kar. : - a' ye kumasen ninnu lamèn tugun :
Mamadu bè yan.
Mamadu bè yan ?
U fôcogo ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - mun b'u bô nyôgôn na ?
kal. : - n'i bè nyininkali kè, i b'i kan kôrôta kumasen laban na.

Kôlôsi : Ni kalanden ma jaabi in sôrô, karamôgô b'a fô.

kar. : - sisan, ne bè na kumasen dôw fô fila-fila. nyininkali bè min na u fila la, a' b'o fô n ye.

Adama nana.	Adama nana ?
Sukaro ka di ?	Sukaro ka di.
Môgô tè.	Môgô tè ?
Bèe bè yan.	Bèe bè yan ?
A ye dumuni kè ?	A ye dumuni kè.

kar. : - sisan, an ka a' yèrè ka nyininkalikumasenw kalan, k'u lamèn.

Karamôgô bè kumasenw kalan kelen-kelen, ka nyininkali ninnu kè :

kar. : - mun b'a jira k'a fô nyininkali don ? danyè jumèn b'o jira ?

Kalanden bè danyè fô, karamôgô bè ci kè a ju kôrô.

kar. : - a' y'a sèbènnen lajè. Mun b'a jira k'a fô nyininkali don ?
kal. : - nyininkalidanyè ni nyininkalitomi.
kar. : - sisan a' ye kumasen ninnu lajè. Nyininkalidanyèw sigilen bè yôrô jumèn na ?

Karamôgô bè kumasenw kalan kelen-kelen, kalandenw bè danyèw sigiyôrô fô.

kar. : - a' y'a ye, nyininkalidanyè dôw bè kumasen da minè na, dôw b'a cèmancè la, dôw b'a laban na fana.

Baara kèta

A. Aw bè tomi sigi kumasenw laban na, tomigansan wala nyininkalitomi :

1. Muso y'a den nyininka : I tun taara min N tun taara tulon kè Yôrô jumèn N terikè bara
2. Fanta nana wa Ayi a ma na A dôgôkè dun O nana
3. Jôn don Ne don Jôn Ne Bilali Jamu duman Jara I Jara
4. Mun kèra Filen de binna Kori a ma ci
5. Madu i ni sôgôma Nba, Musa i ka kènè N bè hèrè la Somôgôw bè di

B. Aw ka nin nyininkalidanyè ninnu bila kumasen dôw la : tari, walima : yala, mun na.
Misali : A nyininka yala Fanta nana.

C. Aw ka nyininkalikumasen ninnu bô sônsira kan k'u bila bansira kan :
- A ye mangoro san wa ?
- Jôni ye dô sôrô ?
- Môgô joli taara ?
- Saga jumèn fagara ?
- Mangoro sôrôla wa ?

D. Aw ka nyininkalikumasenw dila nin fôkumasen ninnu jaabi ye :
- A ye mangoro tan de san.

- Fanta de taara.
- Ayi a ma segin fôlô.
- Ne taara katugu a ye n wele.
- N taara sugu la.
- A ye fini jèman de san.
- N taara mobili de la.

Degeli fôta

1. Karamôgô bè fôkumasen dôw fô sônsira ni bansira la. Kalanden fôlô bè nyininkalikumasen fô, wa bè min na. Kalanden filanan bè nyininkalikumasen fô, wa tè min na. Kalanden sabanan bè nyininkalikumasen fô, dè bè min na. Kalanden naaninan bè dô fô, a fô bè min na. Duurunan bè dô fô, kôri bè min na.

Misali : kar. : - Madu nana.
kal. 1 : - Madu nana wa ?
kal. 2 : - Madu nana ?
kal. 3 : - Madu nana dè ?
kal. 4 : - A fô Madu nana ?
kal. 5 : - Kôri Madu nana ?

2. Karamôgô bè fôkumasen dô fô, kalandenw b'a yèlèma ka kè nyininkalikumasen ye, jôn (wala jôni), wala mun bè min na (kumasenw ka kè sônsira la wala bansira).

Misaliw : 1. kar. : - Madu bè da la.
kal. : - Jôn (jôni) bè da la ?

2. kar. : - Malo bè sugu la.
kal. : - Mun bè sugu la ?

3. Karamògò bè fòkumasen dòw fò dò bè minw na, kalandenw b'u yèlèma ka kè nyininkalikumasenw ye, jumèn bè minnu na.

Misali : 1. kar. : - Polisiw ye nson dò minè kunun.
kal. : - Polisiw ye nson jumèn minè kunun ?

2. kar. : - Madu taara yòrò dò la.
kal. : - Madu taara yòrò jumèn ?

4. Karamògò bè fòkumasen dò fò (sònsira ni bansira la), minnu ye kumasen kòbilamaw ye, kalandenw b'u yèlèma ka kè nyininkalikumasenw ye, min (mini) bè minnu na.

Misali : 1. kar : - Malo caman bè sugu la.
kal.: - Malo caman bè min ?

2. kar. : - Alima taara dugu kònò.
kal. : - Alima taara min ?

5. Karamògò bè fòkumasen dò fò, jateda bè min na, kalandenw b'a yèlèma ka kè nyininkalikumasen ye.

Misali : kar. : - Taafe sòngò ye ba kelen ye.
kal. : - Taafe sòngò ye joli ye ?

6. Karamògò bè fòkumasen dò fò wala bè min cèmancè la, kalandenw b'a yèlèma ka kè nyininkalikumasen ye, tari bè min na.

Misali : kar. : - An bè kalan kè wala an bè tulon kè.
kal. : - An bè kalan kè tari an bè tulon kè ?

7. Karamògò bè fòkumasen dò fò, ko bè min cèmancè la, kalandenw b'a yèlèma ka kè nyininkali ye.

Misali : kar. : - Madu ko a tè na.
kal. : - Madu ko di ?

8. Karamògò bè nyininkalikumasen dò fò wa bè min na, kalandenw b'a yèlèma ka yala don a la.

Misali : kar. : - A' ye jate kè wa ?
kal. : - Karamògò ko yala an ye jate kè wa ?

9. Karamògò bè tògò fila fò ka tugulan ni bila u ni nyògòn cè, ka kumasen da o kan, min kulu fòlò ye tògò ninnu dò la kelen ye, kalanden bè nyininkali kè tògò dò in na, ni dun nyininkalidanyè ye.

Misali : kar. : - Madu ni Fanta. Fanta ma na bi.
kal. : - Madu dun ?

kalansen 4

KABALIKUMASEN

DIYAGOYALIKUMASEN

sònsira bansira

Masalabolo : (a bè sèbèn walanba kan).

Cè : - Mangoro ye joli-joli ye ?
Muso : - Saba mugan
Cè : - E. Muso o wala. O ka gèlèn dè.
(Cè b'i kò don).
Muso : - Kana taa sa. Na. N b'a nya ka d'i ma.
Cè : - Fo ten dè.
Muso : - I bè jolila san ?
Cè : - Muganna.
Muso : - Hèn. O dòròn ? E tègè ka gèlèn koyi.
Cè : - Ayi sa.
Muso : - Wari di.
(Cè bè wari di, ka mangoro ta).
Muso : - I ni ce.
(Cè bè taa).
Muso : - A' ye na mangoro san.

Karamògò bè masalabolo in kalan, ka tila ka kalanden fila sugandi : kelen bè muso ka kumaw fò, kelen bè cè taw fò.

kar. : - A' ye kumasen lamèn kelen-kelen k'u sifaya fò.

ni kalandenw ma kumasen minw sifaya sòrò, pan bè kè olu kan, se bè na kè u ma kosa fè.

kar. : - karisa, n'e b'a fè i tònyògòn dò ka bò kalanso kònò, i bè kuma a fè cogo di ?
kal. : - n b'a fò : "karisa, bò kalanso kònò".
kar. : - n'u mògò caman dun ?
kal. : - n b'a fò : "a' ye bò kalanso kònò".
kar. : - karisa, a fò i siginyògòn ka wuli.
kal. : - karisa, wuli.
kar. : - kuma a fè k'a sòrò i m'a tògò fò.
kal. : - wuli.
kar. : - karisa, n'i t'a fè karisa ka kuma i bè mun fò a ye ?
kal. : - karisa, kana kuma.
kar. : - n'a ni mògò wèrèw don dun ?
kal. : - (karisa ni karisa), a' kana kuma.

Karamògò bè kalandenw bila ka diyagoyalikumasen caman dila, sònsira ni bansira kan. O kò :

kar. : - a' ye kumasen minw fò, olu bèe ye diyagoyalikumasenw de ye. O nyògònna jumèn bè an ka masalabolo in kònò ? An k'a latòmò.

Kalandenw bè diyagoyalikumasenw latòmò.

kar. : - sèbènni na, diyagoyalikumasen bè dòn cogo di ?
kal. : - a bè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni ( ) ye.
kar. : - o tomi tògò ye kabalitomi.

Karamògò bè kumasen kalannenw bèe jòsi k'a tò to

kalanbaliw ye (kabalikumasenw); u filè :

E. Muso o wala.
O ka gèlèn dè.
Fo ten dè.
Hèn.
E tègè ka gèlèn koyi.
Ayi sa.

kar. : - a' ye kumasen ninnu lamèn :
O ka gèlèn.
O ka gèlèn dè.
Mun b'u bò nyògòn na ?

kal. : - "dè" de b'u bò nyògòn na.

kar. : - E tègè ka gèlèn.
E tègè ka gèlèn koyi.
Mun b'u bò nyògòn na ?

kal. : - "koyi" de b'u bò nyògòn na.

kar. : - màgò b'i ka kumasen laban ni "dè" walima "koyi" n'u nyògònna ye tuma jumèn ?

kal. : - i b'o kè n'i b'a fè ka kaba ko dò la, walima fèn dò, walima màgò dò.

Kòlòsi : Ni kalandenw ma jaabi in sòrò, karamògò b'a fò u ye.

kar. : - kumasen minw filè walanba kan, a' ye kabalidanyèw latòmò u kònò, "dè", ani "koyi" n'u nyògònnaw.

O kò fè :

kar. : - kumasen ninnu ye kabalikumasenw de ye. U bè cogo di sèbènni na ?

kal. : - u bè daminè ni siginiden kunba ye, ka laban ni kabalitomi ye.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kabalidanyè ninnu sèbèn walanba kan :
- kè - dèrè - dè - koyi - wala - kòni
- sa - yèrè (karamògò b'i sinsi o fòcogo kan k'a danfara ka bò "yèrè" min bè sòrò ne yèrè ta don kònò, la, n'o bè kumasen cèmancè la).

Karamògò bè nyininkalikumasen dò fò, kalandenw b'a jaabi ni kabalikumasenw ye, walanba kan, danyè ninnu bè minnu na (karamògò b'u jira-jira) :

Misali : kar. : - Madu nana wa ?
kal. 1 : - A nana kè.
kal. 2 : - A nana dèrè.
kal. 3 : - A nana dè.
kal. 4 : - A nana koyi.
kal. 5 : - A nana wala.
kal. 6 : - A nana kòni.
kal. 7 : - A nana sa.
kal. 8 : - A nana yèrè.

2. Karamògò bè fòkumasen dò fò bansira la, ni kumafònòna ye. Kalanden fòlò b'a yèlèma ka kè diyagoyakumasen gansan ye, filanan bè kè fara a kan, sabanan bè dè fara a kan, naaninan bè wala fara a kan, duurunan bè sa fara a kan (karamògò b'o kabalidanyèw jira-jira) an'a tòw.

Misali : kar. : - N tè kuma.
kal. 1 : - Kuma.
kal. 2 : - Kuma kè.
kal. 3 : - Kuma dèrè.
kal. 4 : - Kuma dè.
kal. 5 : - Kuma koyi.

kal. 6 : - Kuma wala.
kal. 7 : - Kuma kòni.
kal. 8 : - Kuma sa.
kal. 9 : - Kuma yèrè.

Baara kèta

1. Fanta walasi. E bè yan hali bi ? Taa kalanyòrò la. Taa dè N'i ma taa, i fa b'i bugò koyi. I ka walan-nin ta. A minè kè. Taa sa. N b'i deli.

   a. Aw bè koori kè kabalidanyèw la.

   b. Aw bè ci kè kabalikumasenw kòrò.

   c. Kumasen minw bè se ka yèlèma ka bò sònsira kan ka bila bansira kan aw bè olu yèlèma.

2. Aw bè nin kabalidanyè ninnu bila kumasen dòw kònò : wè, kòni, yèrè, dèrè.

   Misali : A ka di yèrè.

   Kòlòsili : yèrè min ko don o bè sòrò kumasen laban de la, ani nin tè kelen ye : Madu yèrè de nana.

3. Yèrè min ye kabalidanyè ye, aw bè ci kè o kòrò :
   - A nana yèrè.
   - A yèrè ye baara k'an fè yan.
   - Den ma kasi
   - A kasira yèrè. A tun bè ne yèrè de bolo.
   - Fanta ma ye yèrè, a bè dugubayaala la.

4. A' y'a fò : 1. min bè nin kumasen ninnu bò nyògòn na.
   2. kumasen sugu minw don.

   - Baba nana.
   - Baba nana.
   - N ye mobili sòrò.
   - N ye mobili sòrò.
   - I tè taa an nò fè.
   - N bè taa.

5. Karamògò ko kalandenw ye :
   - A' yaw sigi.
     Fanta, kalan daminè. I jò. Segin a kan.
     A bèe k'a fò nyògòn fè.
     A' y'aw ka walanninw ta.

   a. Kumasen sugu jumèn ka ca nin masalabolo la ?

   b. Mun b'u ni diyagoyalikumasenw bò nyògòn na ?

   c. A' y'u yèlèma ka bò sònsira kan k'u bila bansira kan.

6. Aw ka nin kumasen ninnu dafa ni kabalidanyè ninnu ye : dè, sa, dèrè, e, koyi.

   .... Fanta. I tè na, i den wulila ..... Kan'a kelen dalen to yen .... mògò si t'a kèrè fè. E fana, i tulo ka gèlèn ..... Taa den ta....

kalansen 5

KUMASEN N'A KULUW

kar. : - mun ye kumasen ya ?
kal. : - kuma dafalen don.
kar. : - "Baba ka fali finman bè boli kosèbè", o ye kumasen ye wa ?
kal. : - òwò, o ye kumasen ye.
kar. : - kumasen sugu jumèn don ?
kal. : - fòkumasen don.

Karamògò bè kumasen in sèbèn walanba kan.

kar. : - an k'a lajè n'an bè se ka danyè dòw jòsi ka bò a la, k'a sòrò a ma bò kumasenya la, wa a ma bò fòkumasenya fana na. Jòn bè na danyèw jòsili daminè walanba la ?

Kalanden dò bè taa walanba la, ka danyèw jòsi kelen-kelen.

Kòlòsi : 1. Danyèw bè jòsi nyògòn nyè. I n'a fò "ka" tè se ka jòsi "Baba" nyè, "fali" tè se ka jòsi "finman" nyè.

2. Danyè bèe bè se ka jòsi fo : "fali bè boli".

kar. : - an ka kumasen tò filè : "fali bè boli". "fali" bè se ka bò o la wa ?
kal. : - ayi.

kar. : - "boli" bè se ka bò a la wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - "bè" bè se ka bò a la wa ?
kal. : - ayi / òwò.
kar. : (ni kalanden ko : òwò) - kumasen bè kè fòkumasen ye o la ?
kal. : - ayi.
kar. : - o tuma, komin an bè baara kèla fòkumasen de kan, "bè" tè se ka bò a la.
Sisan, an k'a lajè fèn min bè se ka bila "fali" nò na.

Kalandenw bè danyèw fò : wulujan, misi, mògò, ne yèrè.....

kar. : - an k'a lajè danyè minw bè se ka bila "bè boli" nò na.

Kalandenw bè danyèw fò : bèna boli, don, tun bèna boli, ka bon, ...

Karamògò bè "fali" ni "bè boli" danfara tan :

fali	:	bè boli
misi	:	don
mògò	:	tun bèna boli
ne yèrè	:	ka bon
.....	:	.....

kar. : -"fali" sigiyòrò kumasen kònò, a bè fò o ma ko kulu fòlò. "fali", walima "ne yèrè", o ye kumasen kulu fòlò ye.
"bè boli", "don", "tun bèna boli", olu bè kulu filanan kònò.
"fali bè boli", kulu fila bè o kumasen kònò cogo

min, kulu fila fè fòkumasen bèe kònò o cogo la. Kunnafoni bè ka di min kan, o bè kulu fòlò kònò. Kunnafoni yèrè, o bè kulu filanan kònò.

Karamògò bè fòkumasen dama-dama sèbèn, ka kulu fila danfara u la ka jira kalandenw na. I n'a fò :

fali	:	filè
misi	:	ka ben
Adama	:	bè baara kè
bèe	:	nana

kar. : - an ka jè ka fòkumasen dòw dila. Ne bè kulu fòlò fò, aw b'o dafa ni kulu filanan ye.
kar. : - san..
kal. : - bè ka na / nana/ finnen don / jòra / ...
kar. : - mun...
kal. : - don / kèra / y'a sòrò / ...

Karamògò bè kalandenw bila u ka nyògòn dèmè ka kumasenw dila o cogo la.

Ladili : Ni kalanden fòlò y'a ka kuma daminè ni danyè(w) ye, minw bè se ka kè kumasen daminè na, walima a laban, karamògò b'a jira k'a fò o danyè(w) bè kulu filanan de fè.
I n'a fò : kunun n taara foro la
n taara foro la kunun
"kunun" bè kulu filanan de fè, hali n'a bè se ka sigi kumasen daminè na.
O danyè (danyèkulu) dòw filè :
bi, kunun, kunasini,
sisan, sòoni, sògòma, wula fè.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kumasen dò fò, min kulu fòlò n'a kulu filanan bèe ka jan, kalandenw bè danyèw kelen-kelen bò a la fo k'a tò to danyèw ye, kumasen tè se ka nyè minw kò fewu. A k'i jija kumasen suguya bèe ka kè a la (mankutu bè min kulu filanan na, kòbila bè min na, wala wale bè min na). Kelenkelenbòli bè kulu fòlò de kun kan.

Misali :

kar : - An karamògò Sidibe ka nyò falenna kosèbè nyinan.
kal. 1 : - Karamògò Sidibe ka nyò falenna kosèbè nyinan.
kal. 2 : - Sidibe ka nyò falenna kosèbè nyinan.
kal. 3 : - Nyò falenna kosèbè nyinan.
kal. 4 : - Nyò falenna kosèbè.
kal. 5 : - Nyò falenna.

2. Karamògò bè kumasen dò fò, min kulu fòlò n'a kulu filanan bèe ye danyè kelen-kelen ye, wala fila, kalandenw b'a kumasen janya ni danyè kelen-kelen farali ye kuluw kan, k'a daminè kulu fòlò la.

Misali :

kar. : - Nyò bè feere.
kal. 1 : - Nyò nyuman bè feere.
kal. 2 : - Nyò nyuman kisè kunba bè feere.
kal. 3 : - Segu nyò nyuman kisè kunba bè feere.
kal. 4 : - Segu nyò nyuman kisè kunba bè feere Bamakò.
kal. 5 : - Segu nyò nyuman kisè kunba bè feere Bamakò sugu la.
kal. 6 : - Segu nyò nyuman kisè kunba bè feere Bamakò sugu kura la.

kal. 7 : - Segu nyô nyuman kisè kunba bè feere Bamakô sugu kura la sini.

Kòlòsili : Kalandenw mana danyè o danyè sòrô n'o bè bèn, karamògô ka sòn o ma. Nin kô a bè se ka hali degeli kun fôlô daminè kalandenw na.

Baara kèta

1. Aw ka kumasenw kulu fôlô n'u kulu filanan danfara jira :
   - Gesedala ye fini nyuman da.
   - Fini nyègènyègènma de ka di n ye.
   - Finimugu santa bè sugu la
   - Fini sugu caman bè finifeerela bolo
   - Fini jèman bè n fè.
   - N bè fini bilenman de san.

2. Danyè minw wajibiyalen tè kumasen ninnu na, aw ka ci kè olu kan :
   - Denmisèn salabaatô tè baara nyuman kè.
   - Denmisènnin baarakèlaba de ko ka di mògô caman ye.
   - Denmisèn karatô ka ko man di.
   - Denmisèn nyèmajôlen ka kow sabatilen don.

3. Aw ka nin danyè ninnu jiidi k'u kè kulu ye :
   - sogo....
   - mògô....
   - namasa....

   Misali : sogo jirannen....

4. Aw ka nin danyè ninnu jiidi k'u kè kulu ye :
   - taara....
   - nana....
   - ye sogo tigè...

5. Aw ka kumasen ninnu jiidi ni danyèkuluw ye :
   - Musa .... ye saga .... san .....
   - muso .... nana .... sôgòma.

kalansen 6

TÒGÒ

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn walanba kan :
- Kalanden nyuman si tè kènè ma.
- N ka dugu donso bèe la tègèduman ye sama faga.
- Amadu muso Fanta ka nyi.
- An ka dugu n'a lamini denmisènw ye dabanana ye.

Karamògò bè kumasenw kalan kelen-kelen.

Kalanden damadò bè kumasènw kalan kelen-kelen.

kar. : - a' ye kulu fila danfara kumasenw na.

kulu fòlò : kulu filanan
:
:

kar. : - a' ye kulu filaw lajè kelen-kelen. Danyè minw bè se ka jòsi, a' ye olu jòsi ka bò u la.

Kòlòsili : kulu fòlòw tò bè to .
- kalanden
- donso
- Fanta
- denmisènw

kar. : - danyè minw tolen filè, olu de ye kulukuntigiw

ye, bari u tè se ka jòsi.

kar.:- sisan, komin bi kalan bè kulu fòlòw de kan, an bè se ka kulu filananw jòsi.

kulu fòlò :
:
:

kar.:- min bè kulu fòlò kònò, o de ye tògò ye

kalanden)
donso)
Fanta) ye tògò ye
denmisènw)

kar.:- a' ye tògò dòw fò.

Kalandenw bè tògò caman fò, karamògò b'u sèbèn kèrè fè, walanba kan.

kar.:- an ka tògò ninnu lajè : kalanden, donso, Fanta, denmisèn.

Kalandenw bè se k'a fò :
- Fanta bè daminè ni siginiden kunba ye.
- tògò bèe ye danyè kèlen ye sèbènni na.
- "w" kèlen bè ka denmisèn laban.

Kòlòsili : Ni kalandenw ma fèn fò, karamògò bè se ka nyininkali kè k'u bila sira kan. O kò fè :

kar.:- a' ye kumasen fila in lamèn :
1. Kalanden tè kènè ma.
2. Kalanden tè kènè ma.

Kòlòsi : Karamògò ka kan ka "kalanden" kalan ni pereperelatigèlikanhakè ye kumasen (1) kònò. Mògòtògò bè se ka bila "kalanden" nò na o kumasen kònò. Kumasen (2) "kalanden" pereperelatigèlen tè. Màgòtògò tè se ka bila a nò na.

kar. : - kumasen fila nin fòcogo ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - u kòrò ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - a' ye u kòrò danfara.

Kòlòsili : Ni kalandenw ma se, karamògò b'a fò u ye : kumasen (1) tògò pereperelatigèlen don. filanan ta pereperelatigèlen tè.

Karamògò bè misali wèrèw dì : (1) pereperelatigèlen don. (2) pereperelatigèlen tè :

(1) muso tè.
den tè.
wari ma ye.
ko kèra.
.....

(2) muso tè.
den tè.
wari ma ye.
ko kèra.
.....

Karamògò bè kumasen fila in sèbèn :
1. Kalanden tè kènè ma.
2. Kalanden tè kènè ma.

kar. : - a' ye kumasenw lajè. Fèn b'u bò nyògòn na sèbènni na wa ?
kal. : - ayi. Fosi t'u bò nyògòn na.
kar. : - tinyè don. Fòcogo la, u danfaralen don, nka

sèbèncogo la, u bèe ye kelen ye.
kar. : - sisan, a' ye tògò fila in lamèn :
1. donso.
2. Fanta.
Fanta ye tògò sugu jumèn ye ?
kal. : - màgòtògò don.
kar. : - Fanta ye tògòjè de ye. Ni nyininkali kèra ko "a tògò ye di ?", jaabi fèn o fèn bè di, tògò fèn o fèn bè fò jaabi ye, o bèe ye tògòjè ye.

Misaliw : 1. Jamana in tògò ye di ?
- A tògò ye Mali.
2. I terikè tògò ye di ?
- A tògò ye Isa.
3. Ba nin tògò ye di ?
- A tògò ye Joliba.

kar. : - a' ye tògòjè dòw fò.

kar. : - donso ye tògò sugu jumèn ye ? tògòjè don wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - tògò sugu jumèn don ?
kal. : - forobatògò don.

Kòlòsi : Ni kalandenw ma jaabi in sòrò, karamògò b'a di u ma.

kar. : - a' ye forobatògò dòw fò.

kar. : - forobatògò ni tògòjè fila sèbènnen filè :
donso / Fanta
A' bè mun kòlòsi ?
kal. : - forobatògò bè daminè ni siginiden fitinin ye.

Tògòjè bè daminè ni siginiden kunba ye.

kar. : - sisan a' ye tògò fila in lamèn, k'u sèbènnen lajè :
1. denmisèn
2. denmisènw
Danfara jumèn b'u cè fòcogo la ?
kal. : - "denmisènw" bè laban ni "w" ye.
kar. : - sèbèncogo la dun ?
kal. : - denmisèn kelen bè laban ni "w" ye fana.
kar. : - o "w" nin bè mun jira ?
kal. : - a bè caya jira.
kar. : - o tuma, ni "-w" bè tògò laban na, a bè caya de jira.

kar. : - sisan a' ye tògòjèw ni forobatògòw woloma a' ka tògò fòlenw na, minw sèbènnen filè walanda kan.

Degeli fòtaw

1. Pereperelatigèlen / pereperelatigèbali

a. Karamògò bè kumasen dò fò, min kulu fòlò ye tògò pereperelatigèlen ye, kalanden fòlò b'o kumasen kelen fò, k'a kulu fòlò kè tògò pereperelatigèbali ye, ka foyi fara a kan. Kalanden filanan b'a kulu fòlò kè tògò pereperelatigèbaliganan ye.

Misali : kar. : - Kalanden tè kènè ma.
kal. 1 : - Kalanden foyi tè kènè ma.
kal. 2 : - Kalanden tè kènè ma.

Kòlòsili : Karamògò b'i janto pereperelatigèlen ni pereperelatigèbali fòtò kanhakè la. Ni kalandenw m'a fò ka nyè a b'a latilen.

b. Karamògò bè a degeli kelen in ta k'a yèlèma a kun jugu kan :

Misali : kar. : - Kalanden tè kènè ma (pereperelatigèbali).
kal. 1 : - Kalanden foyi tè kènè ma.
kal. 2 : - Kalanden tè kènè ma (pereperelatigèlen).

c. Karamògò bè so fila dila : pereperelatigèlenw ka so ni pereperelatigèbaliw ka so, walanba kan ; kalandenw b'a kè u ka walan kan :

pereperelatigèlen	:	pereperelatigèbali
	:	
	:	

A bè kumasen dòw fò, ni min kulu fòlò tògò pereperelatigèlen don, a b'a nyini kalandenw ka taamasiyèn bila o so kònò u ka walan kan, k'a kòròta.

2. Kelenya / caya

a. Karamògò bè kumasen dò fò, min kulu fòlò bè kelenya la, kalandenw b'a bila caya la.

Misali : kar. : - donso ye sama faga.
kal. : - donsow ye sama faga.

b. O degeli kelen bè se ka kè a kun jugu kan.

Misali : kar. : - donsow ye sama faga.
kal. : - donso ye sama faga.

c. Karamògò bè tògò caman ta kulu fòlò la ka kumasen kelen dila. Kalandenw b'u yèlèma ka kè tògò kelen ye caya la.

Misali : kar. : - Madu ni Fanta ni Ali ye kalanden ye, u ye sèbènni kè.
kal. : - kalandenw ye sèbènni kè.

3. Tògòjè / forobatògò

a. Karamògò bè màgò dòw jira, a b'a nyini kalandenw fè u k'u tògòjè fò, an'u forobatògò.

Misali : kar. : (bè Amadu jira) - nin tògòjè ?
kal.1 : - Amadu.
kar. : - a foroba tògò ?
kal.2: - kalanden.

b. Karamògò bè kumasen dò fò, min kulu fòlò tògò ye tògòjè ye, kalandenw b'a yèlèma ka kè forobatògò ye.
Misali : kar. : - Madu ye jate sòrò.
kal. : - kalanden ye jate sòrò.
(Tògòjè dòw filè : Mali, Segu, Sunjata, Daa Mònzòn..)

Baara kèta

1. Aw bè tògò damadòw bila tògò fòlòw nò la nin kumasen ninnu kònò :

Misaliw :

a. misi don ba don
b. koli dabòra furali "
c. jita tuma sera nyòtigè " "

a. misi don
.... "
.... "
.... "
.... "
.... "

sama ka bon
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "

kògò ka di
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "

b. koli dabòra
.... "
.... "
.... "
.... "
.... "

sanni kèra
.... "
.... "
.... "
.... "
.... "

c. jita tuma sera
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "
.... " "

2. a. Aw ka tògòw ni tògòkuluw bò kelenya sira kan k'u bila caya sira kan.

Misaliw : misi bè wèrè kònò --- misiw bè wèrè kònò.
misi belebele taara kungo kònò --- misi belebelew taara kungo kònò.

- misigènna ye misi biri.

- bin kura falenna.
- banikònò nana.
- sènèkèla ŋana ye foroba bò.
- cikèla ye danni daminè.
- sènèfèn nyèna kosèbè.

b. Aw bè caya taamasiyèn kè danyèw ni danyèkuluw la :

- muso taara.
- muso caman tun bè yen.
- muso dò tun bè yen.
- cè si tun tè yen.
- cè finman belebele dò tèmèna.
- denmisèn tun bè tulon kè.

3. Nin tògò ninnu dilalen bè cogo min, aw bè tògò wèrèw dila ten :

nègèso jelimuso misidaba

NÒNABILA

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn walanba kan :

a. Kalanden ye kitabu ta. Kalanden ye kalan kè.
b. Fanta ma konnègè ye. Fanta ma da sògò.
c. Amadu na shè minè. Amadu na shè faga.
d. Denmisènw ka ca yan. Denmisènw bè tulon kè nyògòn fè.

kar. : - an ka kumasen ninnu lajè fila-fila. A' bè mun kòlòsi ?
kal. : - danyè kelen bè sòrò kumasen fila kònò.
kar. : - a' ye o danyèw jira.
kal. : - a. kalanden
b. Fanta
c. Amadu, shè
d. denmisènw
kar. : - n'an ye a. kumasenw ta, danyè jumèn bè se ka bila kalanden nò na, k'a sòrò kumasen kòrò ma yèlèma ?
kal. : - "a" bè se ka bila a nò na.
kar. : - kumasenw kalan.
kal. : - Kalanden ye kitabu ta. A ye kalan kè.
kar. : - jòn bè o yèlèmali nyògòn kè b. kumasenw na ?
kal. dò : - Fanta ma konnègè ye. A ma da sògò.
kar. : - dò ka c. kumasenw ta kè.

kal. : - Amadu na shè minè. A na a faga.
kar. : - dô ka yèlèmali kè d. kumasenw kònò.
kal. : - Denmisènw ka ca yan. u bè tulon kè nyògòn fè.

Karamògò bè ci kè "a" ninnu ni "u" ju kòrò.

kar. : - a. ni b. ni c. kumasenw na, an ye "a" sèbèn, nka d. la, an ye "u" sèbèn. Mun na ?
kal. : - caya bè "denmisènw" na.
kar. : - "a" bè bila mògò jumèn nò na ? Min bè ka kuma wa, kuma bè kèla min fè wa, tari kuma bè kèla mògò min kan ?
kal. : - kuma bè kèla mògò min kan, "a" bè o de nò na.
kar. : - "u" dun ?
kal. : - o fana bè o cogo la.
kar. : - o tuma "a" ni "u", a bè fò olu ma ko kumakannònaw. Kuma bè kèla mògò minw kan, u bè bila olu de nò na. "a" ye kelenya kumakannòna ye, "u" ye caya kuma nnòna ye.

kar. : - sisan, an k'a lajè. Kalanden bè min kè, walima Fanta bè min kè, walima Amadu bè min kè, ne yèrè bè se k'o kè. N b'o fò cogo di ? N b'a fò :
a. N ye kitabu ta. N ye kalan kè.
b. N ma konnègè ye. N ma da sògò.
c. N na shè minè. N n'a faga.

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn, ka ci kè N ju kòrò.

kar. : - a bè fò "n" ma ko kumafònòna, bari mògò min bè kuma fò, a bè o tigi de jira.

kar. : - sisan, ninnu (kalanden, Fanta, Amadu) bè min kè, aw ni ne bè se k'o kè. O bè fò cogo di ?

kal. : - a. An ye kitabu ta. An ye kalan kè.
b. An ma konnègè ye. An ma da sògò.
c. An na shè minè. An n'a faga.

Karamògò bè kumasenw sèbèn, ka ci kè an ju kòrò.

kar. : - "an" fana ye kumafònòna de ye. Caya kumafònòna don.

kar. : - sisan, kalanden ni Fanta ni Amadu bè min kè, Isa bè se k'o kè. Jènèba, e b'o fò Isa ye cogo di ?
kal. : - a. I ye kitabu ta. I ye kalan kè.
b. I ma konnègè ye. I ma da sògò.
c. I na shè minè. I n'a faga.

Karamògò bè kumasenw sèbèn, ka ci kè i ju kòrò.

kar. : - ni mògò bè kuma, i b'a fò jòn ma "i" ?
kal. : - i bè kumana mògò min fè, i b'a fò o de ma "i".
kar. : - o tuma "i" ye kumanfènòna de ye. Kuma bè ka kè mògò min fè, a bè o tigi de jira.

kar. : - sisan, Sidiki ni Awa bè se ka ninnu ka walew kè. Korotumu, e b'o fò Sidiki ni Awa ye cogo di ?
kal. : - a. A' bè kitabu ta. A' bè kalan kè.
b. A' ma konnègè ye. A' ma da sògò.
c. A' na shè minè. A n'a faga.

Karamògò bè ci kè a' ju kòrò.

kar. : -"a'"bè jòn jira ?
kal. : - kuma bè kèla mògò minw fè, "a'"bè olu de jira.

kar. : - kuma bè kèla mògò kelen de fè wa, mògò caman ?
kal. : - kuma bè kèla mògò caman de fè.
kar. : - o tuma "a'" ye caya kumanfènòna de ye.

Karamògò bè kalanden dò ka fèn ta, ka nyininkali kè kalanden na :

kar. : - nin ye jòn ta ye ?
kal. : - ne ta don.

Karamògò bè "ne ta don" sèbèn walanba kan, walima "ne ka kitabu don".

kar. : - karisa, karisa nyininka n'a ta ye fèn nin ye.
kal. : - karisa, e ta ye fèn nin ye wa ?

Karamògò bè "e ta ye fèn nin ye wa ?" sèbèn kumasen fòlò ju kòrò.

Karamògò bè kalanden dò ka kitabu ta, k'a fò :

kar. : - nin ye jòn ka kitabu ye ?
kal. : - karisa ta don.
kar. : - karisa ta don ?
kal. : - òwò, ale ta don.

Karamògò bè "ale ta don" walima "ale ka kitabu don" sèbèn.

kar. : - an bè jòn ka kalanso kònò ?
kal. : - an bè anw ka kalanso kònò.
kar. : - jòn ka kalanso don ?
kal. : - anw ka kalanso don.

Karamògò b'a sèbèn : "anw ka kalanso don".

kar. : - Isa, i ka kitabu jira Sidiki ni Awa la, i k'u nyininka u ta bè min ?
kal. : - ne ka kitabu filè, aw ka kitabu bè min ?

Karamògò bè "aw ka kitabu bè min ?" sèbèn.

kar. : - Isa, e ka kitabu b'i bolo. Sidiki ni Awa dun ?
kal. : - olu ka kitabu b'u bolo.

Karamògò bè o kumasen sèbèn.
Karamògò bè ci kè ne, e, ale, anw, aw, olu ju kòrò kumasen ninnu kònò.

kar. : - an ye nònabila minw kalan ka ban, jòn bè olu fò ?
kal. : - n, i, a, an, a', u.
kar. : - kumasen minw sèbènnen filè, a' ye olu nònabilaw kalan.
kal. : - ne, e, ale, anw, aw, olu.

Karamògò bè walanba jòsi, ka nònabila bèe sèbèn nin cogo in na, walasa kalandenw k'u lasaa.

n	ne
i	e
a	ale
an	anw
a'	aw
u	olu

kar. : - ni mògò bè kuma, n'i t'a fè ka sinsi wale kèbaga kan, i bè nònabila ta numanfètaw la. Olu ye nònabila gansanw ye.

N'i b'a fè ka sinsi wale kèbaga kan, i bè nônabila ta kininfètaw la. Olu ye nônabila sinsinenw ye.

Kôlôsi : Karamôgô b'a jira kalandenw na k'a fô kelenya kumakannôna ni caya kumanfènôna sèbèncogo ye kelen ye, nka u fôcogo tè kelen ye. Fôlô kanhakè bè dugu ma, filanan ta bè san fè.

Degeli fôtaw

1. Karamôgô bè kalanden kelen wele ka na nyè fè. A bè a yèrè jira k'a fô : - ne ye karamôgô ye. A bè nyèfèkalanden in jira k'a fô : - e ye kalanden ye. A bè môgô wèrè jira k'a fô : - ale ye kalanden ye.
   A bè a yèrè ni môgô wèrèw jira k'a fô : - anw ye môgôw ye. A bè nyèfèkalanden n'a tôw jira k'a fô : - aw ye kalandenw ye. A bè nyèfèkalanden mabô tôw la k'a fô : - olu ye kalandenw ye.

   A b'a fô nyèfèkalanden ye o k'a nyôgônna kè. Ale bè môgôw jira-jira (ale b'i janto kalanden kana fili).

   A bè kalanden wèrèw wele ka na nyè fè k'o nyôgônna kè.

2. a. Karamôgô bè kumasen fôlen ninnu ta k'u kumasenkunw kè nônabila sinsinenw ye, kalandenw b'u yèlèma ka kè nônabila gansanw ye.
   Misali : kar. : - ne ye kalanden ye.
   kal. : - n ye kalanden ye.

   kar. : - e ye kalanden ye.
   kal. : - i ye kalanden ye.

   b. Karamôgô bè kumasenw kumasenkun kè nônabila gansanw ye, kalandenw b'u kè sinsinenw ye.
   Misali : kar. : - n ye kalanden ye.
   kal. : - ne ye kalanden ye.
   kar. : - i ye kalanden ye.
   kal. : - e ye kalanden ye.

   c. Degeli fila ninnu, kalandenw yèrè dama b'a kè u ni nyôgôn cè.

3. Karamôgô bè kelenya nônabilaw fô kumasen kônô, kalandenw b'a sôsô ka sôrô k'u kè caya ye.
   Misali : 1. kar. : - n kelen bè taa so.
   kal. : - i kelen tè taa so, an bèe de bè taa so.
   2. kar. : - a kelen de ye kalanden nyuman ye.
   kal. : - a kelen tè kalanden nyuman ye, u bèe ye kalanden nyuman ye.

4. Karamôgô bè kumasen fô min kumasenkun ye tôgô kelen wala tôgô fila wala nônabila ni tôgô wala nônabila fila ye, kalanden b'a yèlèma ka kè nônabila kelen ye.

   Misali :
   1. kar. : - Ali ni Fanta taara kungo la.
      kal. : - u taara kungo la.
   2. kar. : - ne ni e ye terima ye.
      kal. : - an ye terima ye.

Baara kèta

1. Nònabila bè se ka bila tògò nò la yòrò minw na, a' y'a bila a nò la o yòrôw la :

   Fanta taara, Fanta seginna ka na ; Fanta ye Fanta yèrè den wele, den ye Fanta laminè. Denmisènw ye denmisènw faw wele, faw ye denmisènw laminè.

2. Kumasen yèlèmali

   Misali : ne Adama taara --- n taara
   e Madu nana ---
   ale Fanta nana ---
   ne Adama ni Musa taara ---
   Mamu ni Sira ma na ---

3. Aw ka jaabi laban fila la baara kèta 2 kônò, aw bè nònabila sinsinenw bila nònabila gansanw nò la.

4. Nònabilaw ye joli ye ? Aw bè u kelen-kelenna bila kumasen dôw kònò.

kalansen 8

KAFOLI

Karamôgô bè a sèbèn :
1. N kòròkè taara Bamakò.
2. Wari bè n fè.
3. To ka di ne da.
4. Jiridenw bè sugu la.
5. Ne ye sabara san.

kar. : - a' ye kumasen ninnu bila bansira kan.
kal. : - 1. N kòròkè ma taa Bamakò.
2. Wari tè n fè.
3. To man di ne da.
4. Jiridenw tè sugu la.
5. Ne ma sabara san.
kar. : - fòkumasenw don. A' y'u yèlèma sisan ka kè nyi-ninkalikumasenw ye.
kal. : - 1. N kòròkè taara Bamakò wa ?
N kòròkè taara Bamakò ?
2. Wari bè n fè wa ?
Wari bè n fè ?
3. To ka di ne da wa ?
To ka di ne da ?
4. Jiridenw bè sugu la wa ?
Jiridenw bè sugu la ?
5. Ne ye sabara san wa ?
Ne ye sabara san ?
kar. : - a' ye na kuluw danfara kumasenw na, walanba

kan.

Kalandenw bè kuluw danfara :

N kòròkè	:	taara Bamakò
Wari	:	bè n fè
To	:	ka di ne da
Jiridenw	:	bè sugu la
Ne	:	ye sabara san

kar. : - danyè minw bè se ka jòsi kulu fòlòw kònò, a' ye olu jòsi.

Kòlòsi : 1. Ni kalandenw ye "N" walima "kòròkè" jòsi, karamògò b'a jira ko yan, danyè fila bèe wajibiyalen don, bari ni u fila la fèn o fèn jòsira, kumasen kòrò bè yèlèma. Ni jòsili bè kè, kumasen kòrò man kan ka yèlèma.
2. Danyè fosi tè se ka jòsi kulu fòlòw kònò.

kar. : - a' ye nònabilaw sigi kulu fòlòw nò na.
kal. : - 1. A taara Bamakò.
2. A bè n fè.
3. A ka di ne da.
4. U bè sugu la.
5. E I)
Ale A)
Anw An) ye sabara san.
Aw A')
Olu U)

kar. : - a' ye nin lamèn :
Ne kòròkè taara Bamakò. A den taara Bamakò.
Jòn bè o kumasen fila fara nyògòn kan k'a kè kumasen

kelen ye ?
kal. : - Ne kòròkè n'a den taara Bamakò.
kar. : - Wari bè n fè. Fini bè n fè.
kal. : - Wari ni fini bè n fè.
kar. : - To ka di ne da. Basi ka di ne da.
kal. : - To ni basi ka di ne da.
kar. : - Jiridenw bè sugu la. Nafènw bè sugu la. Sumanw bè sugu la.
kal. : - Jiridenw ni nafènw ni sumanw bè sugu la.
kar. : - Ne ye sabara san. E ye sabara san.
kal. : - Ne ni e ye sabara san.
kar. : - danyè min bè kè ka danyè wèrèw kafo, a bè fò o ma ko kafolan. "ni" ye kafolan de ye.

kar. : - ni n ye kumasen min fò sisan, a' bè o kulu fòlò danyè kafolenw labi ni nònabila dò ye :
1. N kòròkè n'a den taara Bamakò.
kal. : - U taara Bamakò.
kar. : - mun na a' ko "u" ?
kal. : - mògò fila de taara Bamakò, mògò kelen tè.
kar. : - "u" ye mun ye ?
kal. : - "u" ye caya kumakannòna de ye.
kar. : - 2. Wari ni fini bè n fè.
kal. : - U bè n fè.
kar. : - 3. To ni basi ka di ne da.
kal. : - U ka di ne da.
kar. : - 4. Jiridenw ni nafènw ni sumanw bè sugu la.
kal. : - U bè sugu la.
kar. : - mun na a' ye "u" fò ?
kal. : - fèn caman de bè sugu la.
kar. : - 5. Ne ni e ye sabara san.
kal. : - An ye sabara san.
kar. : - mun na a' ye "an" fò ?

kal. : - mògò fila de ye sabara san.
kar. : - "an" ye mun ye ?
kal. : - "an" ye caya kumafònòna de ye.

kar. : - "ni" bè kè ka kafoli kè cogo min, "wali" (walima) fana bè kè ka kafoli kè ten.
Misali : Fanta wali Jènèba bè finiw ko.
To walima kini bè tobi tile fè.

kar. : - jòn bè forobatògò fila kafo kumasen dò kònò ?

Kalandenw bè o kumasenw dila.

kar. : - jòn bè tògòjè fila kafo kumasen dò kònò ?

Kalandenw bè o kumasenw dila.

kar. : - jòn bè nònabila fila kafo kumasen dò kònò ?

Kalandenw bè o kumasenw dila.

kar. : - a' ye kumasen dòw dila, kafoli bè kè minw na.

Kòlòsi : Kalandenw bè se ka kafoli sugu bèe kè :

tògòjè + (tògòjè
(forobatògò
(nònabila

forobatògò + (tògòjè
(nònabila
(forobatògò

nònabila + (tògòjè
(nònabila
(forobatògò

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kumasen fila fò, a b'a nyini kalandenw k'u yèlèma ka kè kumasen kelen ye, "ni" wali "ani" ka bila tògò fila ni nyògòn cè.

Misali : kar.:- Madu bè taa so. Fanta bè taa so.
kal.:- Madu ni Fanta bè taa so.

2. Karamògò bè kumasen fila fò, ka "n'o tè" bila u ni nyògòn cè, kalandenw b'u yèlèma ka kè kumasen kelen ye ka "wali" wali "walima" bila tògòw ni nyògòn cè.

Misali : kar. : - Bakari bè taa walanba la. N'o tè, Jènèba bè taa walanba la.
kal. : - Bakari wali jènèba bè taa walanba la.

3. Karamògò bè kumasen fila-fila fò, minnu farali nyògòn kan bè se ka na ni "ani" fòli ye wali "wali". A b'a nyini kalandenw ka kafolan bènta kè ka kumasen fila kafo.

Misali : kar.: - Fanta ka yòrò furan, Jènèba fana ka yòrò furan.
kal.: - Fanta ni Jènèba ka yòrò furan.
kar.: - Madu ka nakò sòn. N'o tè Bakari ka nakò sòn.
kal.: - Madu wali Bakari ka nakò sòn.

Baara kèta

1. Aw bè kumasenw yèlèma k'u kè kumasen kelen ye :

Misali : Fanta taara. Madu taara. --- Fanta ni Madu taara.

- Modibo nana. Musa nana. Fanta nana.
- Birama bè nègèso san. A muso bè nègèso san.
- Garankè bè baara la. A ka kalanden bè baara la.
- Karamògò bè sèbènni na. Kalanden bè sèbènni na.

- Cè bè baro la. Muso bè baro la.
- A ye Ngolo wele, a ye Nci wele, a ye Nyele wele, a ye Sibiri wele, a ye Adama wele, k'u lasigi.

2. Aw bè kumasenw yèlèma k'u kè kumasen kelen ye"wala" ("walima") bè sòrò min na :
- Jòn bè taa ? Madu bè taa, Fanta bè taa.
- Musa de bè taa, Mamu de bè taa.

kalansen 9

JIRALAN

Karamògò bè cè saba ja kè walanba kan : kelen ka bon, fila ka misèn. U sigilen don.

Karamògò bè nyininkali kè :

kar. : - jòn ka bon ? Karisa, na belebele jira.

Kalanden bè na walanba la :

kal. : - nin de ka bon.
kar. : - nin mun ? Fali wa ?
kal. : - nin cè de ka bon.
kar. : - karisa ye mun kè ?
kal. tôw : - a ye cè belebele jira.
kar. : - a y'a jira cogo di ?
kal. : - a y'a jira n'a bolo ye.
kar. : - tuma caman, ni mògò bè fèn jira, i bè kuma, nka i b'i bolo fana kè ka fèn jira. karisa ko "nin cè de ka bon". Fòcogo wèrè bè o kuma na wa ?
kal. : - a bè se ka fò : - cè in de ka bon.
- nin cè in de ka bon.

Karamògò bè kumasen fòlenw sèbèn walanba kan :
1. Nin ka bon.
2. Nin cè ka bon.
3. Cè in ka bon.
4. Nin cè in ka bon.

A b'u kalan kelen-kelen, ka jirali kè :

kar. : - danyè jumèn bè kè ka jirali kè, ni n ko :
1. Nin ka bon.
kal. : - "nin" de bè kè ka jirali kè.
kar. : - 2. Nin cè ka bon.
kal. : - "nin" de bè kè ka jirali kè.
kar. : - 3. Cè in ka bon.
kal. : - "in" de bè kè ka jirali kè.
kar. : - 4. Nin cè in ka bon.
kal. : - "nin" ni "in" de bè kè ka jirali kè.
kar. : - "nin" ni "in", a bè fò olu ma ko jiralanw.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

Kalandenw bè kuluw danfara tan :

1. Nin : ka bon
2. Nin cè :
3. Cè in :
4. Nin cè in :

kar. : - danyè jumèn bè (1) kulu fôlô kònò ?
kal. : - jiralan de b'a kònò.
kar. : - danyè jumèn bè (2) kulu fôlô kònò ?
kal. : - jiralan ni tògò.
kar. : - jumèn fôlô bè fò ?
kal. : - jiralan.
kar. : - tògò bè min ?
kal. : - tògò bè jiralan kò fè.
kar. : - danyè jumèn bè (3) kulu fôlô kònò ?
kal. : - tògò ni jiralan.
kar. : - jumèn fôlô bè fò ?
kal. : - tògò de fôlô bè fò.

kar. : - a' ye (3) jiralan lajè. A bè se ka bila (2) ta nò na wa ? A bè se ka fò "in cè ka bon" wa ?
kal. : - ayi, o tè se ka fò.
kar. : - o kòrò ye di ?
kal. : - o kòrò ye ko "in" bè se ka bila (fò) tògò kò fè dòròn de.
kar. : - danyè jumèn bè (4) kulu fôlô kònò ?
kal. : - jiralan fila ni tògò kelen.
kar. : - tògò bè min ?
kal. : - a bè jiralan fila ni nyògòn cè.
kar. : - a' y'a lajè ni nònabila bè se ka bila tògò nò na kulu ninnu kònò.
kal. : - o tè se ka kè.
kar. : - o tuma, jiralan ni tògò bè taa nyògòn fè, nka a ni nònabila tè nyògòn fa.

kar. : - a' ye kumasen nin lamèn : "cè nin ka bon". Ni cè caman don, a bè fò cogo di ?
kal. : - cè ninnu ka bon.
kar. : - jiralan bè min ?
kal. : - a bè tògò kò fè.
kar. : - a bè se ka kè tògò nyè fè wa ?
kal. : - ayi / òwò.
kar. (ni kalanden ko òwò) : - "ninnu cè ka bon" ani "cè ninnu ka bon" o kòrò ye kelen ye wa ?
kal. : - o kòrò tè kelen ye.
kar. : - o tuma "ninnu" bè bila tògò kò fè de tuma bèe, n'a ni tògò bè taa nyògòn fè.

kar. : - a' ye kumasen in lamèn : "cè in ka bon". Ni cè caman don, a bè fò cogo di ?
kal. : - "cè ninnu ka bon".
kar. : - a' ye nin lamèn : "nin cè in ka bon".

Ni cè caman don, o bè fò cogo di ?
kal. : - "nin cè ninnu ka bon".
kar. : - a' ye nin lamèn : "nin ka bon".
Ni màgò caman ko don, a bè fò cogo di ?
kal. : - "ninnu ka bon".

Karamògò bè cè belebele ja jira :

kar. : - cè nin ka bon wa ?
kal. : - òwò,a ka bon.

Karamògò bè cè misènman kelen jira :

kar. : - nin dun ?
kal. : - o man bon.
kar. : - "o" fana ye jiralan ye, i n'a fò nin. Nka ale tè se ka bila (fò) tògò kò fè. A bè fò "o cè ka bon", a tè fò "cè o ka bon".

kar. : - a' ye jaw filè.

A bè cè belebele jira :

kar. : - cè in ka bon wa ?
kal. : - òwò, a ka bon.
kar. (a bè tò fila jira) : - nin ni nin dun ?
kal. : - olu man bon.
kar. : - mun na i m'a fò "o man bon" ?
kal. : - màgò fila ko don.

kar. : - o tuma "olu" bè mun jira ?
kal. : - a bè caya jira.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kumasen dò fò, min kònò a bè jirali kè ni "min" ("minnu") ye,
kalanden fòlò b'a yèlèma k'a kè "tògò + in" ye,
filanan b'a yèlèma ka kè "nin + tògò" ye,
sabanan b'a yèlèma ka kè "nin + tògò + in" ye,
kalanden naaninan b'a kè "nin" gansan ye.

Misali : kar. : - donsokè min filè, a tè sogo faga.
kal. 1 : - donsokè in tè sogo faga.
kal. 2 : - nin donsokè tè sogo faga.
kal. 3 : - nin donsokè in tè sogo faga.
kal. 4 : - nin tè sogo faga.

2. Karamògò bè kumasen dò fò, a kumasenkun bè caya la, ka jirali kè ni kumasen y'a kònò, "minnu" ("minw") bè min na.
Kalanden fòlò b'a yèlèma ka kè "tògò + ninnu" ye,
filanan b'a yèlèma ka kè "nin + tògò + ninnu" ye,
kalanden sabanan b'a kè "ninnu" dama ye.

Misali : kar. : - donso minnu filè, u ka farin.
kal. 1 : - donso ninnu ka farin.
kal. 2 : - nin donso ninnu ka farin.
kal. 3 : - ninnu ka farin.

3. Karamògò bè ntèntèn dama dò da, kalandenw b'a jaabi ka "o" kè jaabi kumasenkun ye.

Misali dòw :

kar. : - n taara dugu kònò, n taara a sòrò musow bè

ka den kunsigi jan bamu.

kal. : - o ye kabaforo ye.

kar. : - musokòrònin dɔ̀nkètɔ̀ ye kònɔ̀ ta.

kal. : - o ye jènè ye.

(Kalandenw yèrè bè ntèntèn dòw nyini ka nyɔ̀gɔ̀n jaabi).

4. Karamɔ̀gɔ̀ bè kalandenw dege Sumangolo la.

Sumangolo nyègèn :

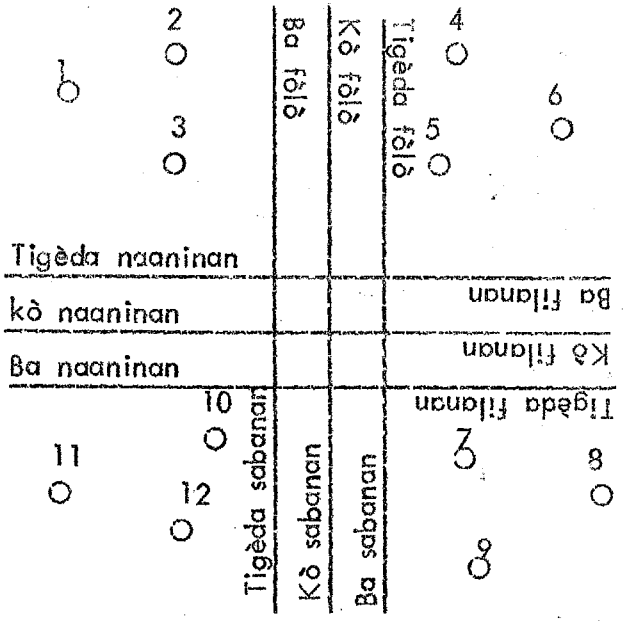

O : cènin cèjugu

_____ fòlò : ba tigè

_____ filanan : kò tigè

_____ sabanan : Sumangolo na, Sumangolo

Kalanden fila bè taa walanba la. Fòlò bè dònkili da, a kòsinnen nyègèn ma. Filanan bè cèninw jira-jira, fòlò b'a fɔ̀ min don, k'a ta kelen-kelen.

kal. fòlò : - cènin bòra dòn na, cènin cèjugu bòra dòn na, cè wèrè ma dòn kè nin kelen kɔ̀.

kal. filanan : - nin wa ?

kal. fòlò : - ɔ̀wɔ̀ Sumangolo.

dònkili

kal. filanan : - nin wa ?

kal. fòlò : - o tè Sumangolo.

dònkili

kal. fòlò : - nin wa ?

kal. filanan : - o don Sumangolo.

N'ɔ sera tiiri saba ma u b'a fɔ̀ :

kal. fòlò : dònkili

kal. filanan : - nin wa ?

kal. fòlò : - ba tigè Sumangolo.

kal. filanan : - nin wa ?

kal. fòlò : - kò tigè Sumangolo.

kal. filanan : - nin wa ?

kal. fòlò : - Sumangolo, na Sumangolo.

U bè se cènin cèjuguw ma o kɔ̀ fè, ka tèmè n'a ye ten fo ka cènin cèjugu tan ni fila ni ba naani ni kɔ̀ naani ni tigèda naani ban.

Ni min ma fili a jate la, e sera.

Baara kèta

1. Aw bè jiralan ninnu bila tomi-tomiw nô na (nin, in, ninnu, o, olu) :

   ..... ye an ka karamôgô ye. Denmisèn ..... bèe y'a ka kalandenw ye. Minnu bè numan fè ..... tara nyinan. ..... min filè ..... ye, ... tara salon. U bèe ye dugu ..... denw ye.

2. A' ye jiralan ninnu bila kumasenw kônô : nin, ninnu, nin...in, o, olu.

kalansen 10

T I G I Y A

Karamôgô bè kumasen ninnu sèbèn :

1. Fanta ka fali bè so kônô.
2. Fanta ka cè bè so kônô.
3. Fanta fa bè so kônô.

Karamôgô bè kalansenw kalan. Kalandenw b'u kalan.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

Kôlôsi : Kuluw danfaralen filè :

1. Fanta ka fali : bè so kônô.
2. Fanta ka cè : " " "
3. Fanta fa : " " "

kar. : - an ka kumasen fôlô lajè. Kuma bè mun kun kan ?
kal. : - a bè fali de kun kan.
kar. : - fali jumèn ?
kal. : - Fanta ka fali.
kar. : - danyè jumèn b'a jira ko Fanta ka fali ko don ?
kal. : - "ka" de b'o jira.
kar. : - a' ye "ka" bô kumasen na k'a lajè.
kal. : - Fanta fali bè so kônô.
kar. : - o ye kumasen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - o tuma "ka" nyèci ye mun ye kumasen kônô ?

kal. : - a bè tigiya jira.
kar. : - danyè jumèn bè se ka bila fali nò na ?

Kalandenw bè o danyèw nyini, ka kumasenw dila.

kar. : - an ka kumasen filanan lajè. Kuma bè jòn kun kan ?
kal. : - a bè cè dò de kun kan.
kar. : - cè jumèn ?
kal. : - Fanta ka cè.
kar. : - a' ye "ka" bò kumasen na.
kal. : - Fanta cè bè so kònò.
kar. : - o ye kumasen ye wa ?
kal. : - òwò.
kar. : - o ni "Fanta ka cè bè so kònò" o kòrò ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - "ka" bè mun jira yan ?
kal. : - .....
kar. : - "ka" b'a jira ko fèn donna Fanta ni cè in cè, walima fèn bè u ni nyògòn cè, i n'a fò Fanta ni cè in delila ka kèlè, walima cè in bè deli ka sanni kè Fanta fè. Nka Fanta cè tè. Ni Amadu ni Isa ye teri ye, u bè se ka nyògòn wele ko "n ka cè", bari teriya bè u cè.

kar. : - an ka kumasen sabanan lajè. Kuma bè jòn kun kan ?
kal. : - a bè Fanta fa de kun kan.
kar. : - danyè jumèn b'a jira ko Fanta fa ko don ?
kal. : - danyè si t'o jira.
kar. : - "ka" bè se ka don Fanta ni fa cè wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - a' ye danyèw nyini, minw bè se ka bila "fa" nò na kumasen in kònò.

kar. : - sisan, a' ye kumasen fila in lamèn :
Isa ka npalan ka bon. Mamadu ka npalan man bon.
danyè jumèn ye kumasen fila nin jè ye ?
kal. : - "npalan" de bè kumasen fila bèe kònò.
kar. : - ni mògò min t'a fè ka "npalan" fò sinyè fila, i ka kan k'i ka kuma fò cogo di ?
kal. : - Isa ka npalan ka bon, Mamadu ta man bon.

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn.

kar. : - mun bilala mun nò na kumasen filanan kònò ?
kal. : - "ta" bilala "ka npalan" nò na.
kar. : - "ta" bè mun jira ?
kal. : - a bè tigiya jira.
kar. : - o tuma a bè se ka wele cogo di ?
kal. : - a bè se ka wele tigiyanòna.
kar. : - a' ye kumasen dòw dila, ka tigiyanòna kè u kònò.

Degeli fòtaw

1. Labili degeli (ni "ka" tè bèn yòrò min a ka bò yen) :

Fanta ka fali bè du kònò.
kòròkè
misi
fa
ba
daba
soli
furukè

muru
sen
mobili
kunkolo
jamu
bɔrɛ
seliwolo
tɔgɔ
dulɔki
sigiyɔrɔ
kumakan
fugula
saga
dawolo
cɛdenw
fali
kalandenw
binyɔrɔ

(Karamɔgɔ yɛrɛ bɛ danyɛ dɔ wɛrɛw nyini ka fara a kan)

2. Karamɔgɔ bɛ kumasenw fɔ fila-fila, k'a nyini kalandenw k'u yɛlɛma ka kɛ kumasen kelen ye.

Misaliw : a. kar. : - cɛ bɛ Fanta fɛ. Cɛ tɔgɔ ye Maaju.
kal. : - Fanta cɛ tɔgɔ ye Maaju.

b. kar. : - fali bɛ Baba fɛ. Fali ka bon.
kal. : - Baba ka fali ka bon.

3. Karamɔgɔ bɛ kumasen dɔw fɔ, tigiyalan "ka" bɛ minw na, kalandenw b'a yɛlɛma ka kɛ "ta" ye.
Misali : kar. : - Madu ka fali don.
kal. : - Madu ta don.

Baara kɛta

1. Aw ka kumasen dɔw dila tigiya gansan bɛ sɔrɔ minw na.

2. Aw ka kumasen dɔw dila tigiya bɛrɛbɛrɛ bɛ sɔrɔ minw na.

3. Aw ka ci kɛ tigiyalanw kɔrɔ nin kumasenw na :
Muso ka nyɔ susura.
Muso den ka bon.
Sira ka fini cɛ ka nyi.
Madu ka dulɔki ka surun.
Mamu ka kisɛ ni Fanta ye.
Fanta ka jan.
Fanta ka walanni.
U wele ka na.

4. Tigiyalan ka kan ka kɛ yɔrɔ minnu na aw b'a fɛ kɛ yen.

Madu y'a ... terikɛ ye. A ko : n ... cɛ, na an ka taa n ... nimɔgɔkɛ fɛ yen ; a ... den ... denkundi bɛ kɛ bi. I kɔrɔmuso ... den ye mun ye, cɛ wa muso ? - Muso. I kɔrɔmuso ... cɛni bɛ yen wa ? - Jɔn ? - Babifeerela. - Onhɔn a bɛ yen. - N'a tilala baara la, an n'a bɛ tulon kɛ.

kalansen 11

HAKÈLAN

Misi kèmè bè Birama fa fè. Bi, misi ninnu bèe taara kungo kònò. Misi fosi ma to so. Kunun misi fèn tun ma taa kungo kònò. Kunasini, bisaba tun tora so, biduuru tun taara kungo kònò. Damadò tun tununna sira fè, nka bèrè tè. Misi kelen-kelen b'u la minw tè sòn ka sira fìlennen minè. N'o tè Birama ka misi kèmè in ye nafoloba ye a bolo.

kar. : - danyè jumèn bè se ka bila danyè kòròcilenw nò na (bèe, fosi, fèn, damadò, bèrè, kelen-kelen, caman), k'a sòrò kuma kòrò ma yèlèma ?

Kalandenw bè o danyèw nyini.

Misaliw : bèe : mumè, kuturu.
fosi : si, fèn, foyi.
fèn : si, foyi, fosi.
damadò : kelen-kelenw, dòonin.

kar. : - fosi tè se ka bila kèmè ni bisaba nò na, bari kumasen kòrò bè yèlèma o la.
Danyè ninnu bèe ye hakèlan de ye, bari u bè hakè de jira. Nka dòw bè hakè pereperelatigèlen jira, dòw bè hakè pereperelatigèbali jira. Minw bè hakè pereperelatigèlen jira, a' k'olu latòmò.

Kalandenw bè kèmè, bisaba, ... fò.

kar. : - kèmè ni bisaba bè hakè pereperelatigèlen de jira. O de kosòn, an ma se ka fèn wèrè bila u nò na. Jòn bè u nyògònna dòw dòn ?
kal. : - kelen, tan, mugan, ...
kar. : - hakèlan tò bèe bè hakè pereperelatigèbali jira. Nka dòw bè sòrò kumasenw na, minw bè bansira dòròn kan, dòw bè sòrò kumasenw na, minw bè sònsira walima bansira kan. An ka fòlòw nyini.

Kalandenw bè ninnu latòmò, u kumasendilatò :
fosi, si, foyi.

kar. : - an ka kumasen ninnu lajè :
1. Misi mugan taara kungo kònò.
2. Misi bèe taara kungo kònò.
3. Misi si ma taa kungo kònò.
4. Misi damadò taara kungo kònò.
N'an b'a fè ka jiralan don kumasen ninnu na, k'a sòrò kumasen kòrò ma yèlèma, an b'a sigi min ?

Kòlòsi : N'a fòra misi ninnu mugan taara kungo kònò, kumasen kòrò bè yèlèma.

kal. : - 1. Misi mugan ninnu taara kungo kònò.
2. Misi ninnu bèe taara kungo kònò.
3. Misi ninnu si ma taa kungo kònò.
4. Misi damadò ninnu taara kungo kònò.
kar. : - n'an b'a fè kumasen dòw kòrò ka yèlèma, an bè jiralan sigi min ?
kal. : - 1. Misi ninnu mugan taara kungo kònò.
2. ("ninnu" tè se ka bò a nò na).

3. ("ninnu" tè se ka bò a nò na).
4. Misi ninnu damadò taara kungo kònò.

kar. : - o tuma, a bè se k'a fò ko ni jiralan ni hakèlan bè nyògòn fè, ni jiralan sigiyòrò yèlèmana, kumasen kòrò bè yèlèma.

kar. : - sisan, a' ye kumasen ninnu lajè :
1. Misi bèe taara kungo kònò.
2. Nònò bèe feerela.
N'i b'a fè ka jiralan "nin" bila kumasen (1) la, i b'a fò cogo di ?

kal. : - Misi ninnu bèe taara kungo kònò.
kar. : - mun na i t'a fò "nin" ?
kal. : - misiw ka ca, u bè se ka dan.

Kòlòsi : Ni kalanden ma nin jaabi in sòrò, karamògò k'a di a ma.

kar. : - n'i b'a fè ka jiralan "nin" bila kumasen (2) na, i b'a fò cogo di ?
kal. : - Nònò nin bèe feerela.
Nònò ninnu bèe feerela.
kar. : - o kumasen fila kòrò ye kelen ye wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - mun na ?
kal. : - .....
kar. : - nònò ye fèn ye min bè se ka dan wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - hali ni nònò sifaya caman don ?
kal. : - ni nònò sifaya ka ca, u bè se ka dan.
kar. : - n'a fòra "Nònò nin bèe feerela", nònò tè se ka dan. O de kosòn a bè fò "nin".
N'a fòra "Nònò ninnu bèe feerela", nònò sifayaw ko don. Fèn min bè se ka dan, o jiralan bè se ka caya ta. Min tè se ka dan, o jiralan tè se ka caya ta.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè fèn dòw hakè nyininkali kè, kalandenw b'a da fò n'a bè se ka dafò. N'a tè se ka dafò, u bè hakèlan pereperelatigèbali dò bila a la.

Misaliw :
1. kar. : - bolonkòniden joli bè warabilen fè ?
kal. : - bolonkòniden naani bè warabilen fè.
2. kar. : - saga joli bè Baba fè ?
kal. : - saga damadò (caman, dògòman, ...) bè Baba fè.

2. Labili (ni kalandenw ye labili kè ni hakèlanw ye, minnu ka kan ka kè bansira la, olu ka kè bansira la).

Misiw bèe taara fògò la.
foyi
fila
kòlòkòlò
bèrè
damadò
dògòman
dòw
dò
si
fèn
kèmè
bèe

3. Karamògô bè kumasen dôw fô, hakèlan bè minnu na, a b'a nyini kalandenw fè u ka jiralan bila a kumasenw kônô, n'a bè se ka kè.
Misali : kar. : - Misiw bèe taara.
kal. : - Misi ninnu bèe taara.

Baara kèta

1. Aw bè kumasenw dafa ni hakèlanw ye (dôw, bèe, kelen, naani, foyi, bèrè).

An ... taara kalanyôrô la. Mògô ... ma kalan coolo. Nka kalanso filanan na, kalanden ... dôrôn de tun bè yen. Karamògô ... bilala an kun na, an tun tè min dôn. A kumana, an ma ... faamu. Kalanden ... de sera k'a jaabi. A ko ko an tôw tè ... ye, k'an ma kalan. Kalan bannen, kalanden ... taara ntolatanyorô la.

2. Aw bè kumasenw dafa ni hakèlan ninnu ye : si, bèrè, fèn, dôonin, dô.

Malo ... tè yen. A' ye taa ...san ka fara a kan. Nyô kôni bè yen ... ma bô o la. Fini ... fana bè yen, aw b'o kè fôyô ye.

kalansen 12

FARANFASILANW

Masalabolo :

Cè fila donna Musaw ka so kunun. Cè kelen ye foli kè. Cè dô ma foli kè. Cè dô wèrè donna u nô fè. Musa fana run bè kô fè ka na. Cè ninnu kôni na ale ye. Ale y'u ye. Musa ko : - "Nsonw jaati de bè don mògô bara nin cogo in na. Nson wèrè tèna don anw ka so nin kô." Musa yèrè ye nsonw minè.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

kar. : - a' ye jôsili kè kulu fôlôw kônô. Danyé min tè jôsi, a' ye ci kè o ju kôrô.

(O danyèw filè : cè, cè, cè, cè, Musa, cè, ale, Musa, nsonw, nson, Musa).

kar. : - an ka kulu fôlôw jiidi u nô na.

(Minnu jiidilen don, olu filè : cè fila, cè kelen, cè dô, cè dô wèrè, Musa fana, cè ninnu, nsonw jaati, nson wèrè, Musa yèrè).

kar. : - a' ye jiidi ninnu lajè. A' ye minw kalan ka tèmè a' ye olu fô, k'u tôgô fô.
kal. : - "fila" : o ye hakèlan ye.

Kôlôsili : Ni kalanden ko "kelen" ye hakèlan ye kuma-

sen filanan kònò, karamògò k'a jira k'a fò kelen tè hakèlan ye yan, bari a bè se k'a fò :
- cè kelen ye foli kè (cè kelen dòròn, fila tè, saba tè)
walima
- cè kelen ye foli kè (cè fila la kelen).
Kumasen fila kòrò tè kelen ye.

kal. : - "ninnu" : o ye jiralan ye.
kar. : - jiidi kuraw tògò ye di ?
kal. : - .....
kar. : - u bè tògò nyè fè wa, u b'a kò fè ?
kal. : - u bè tògò kò fè.
kar. : - u nyèci ye mun ye ?
kal. : - u bè kulukuntigi faranfasi.

Ladili : Ni kalanden m'a sòrò, karamògò ka a fò a ye.

kar. : - u bè kulukuntigi faranfasi, o de kosòn a bè fò u ma ko faranfasilanw.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè nyininkaliw kè, minnu jaabi bè na ni "yèrè" ye, kalandenw b'u jaabi.
Misali : kar. : - jòn bè Baba ka mobili boli ?
kal. : - Baba yèrè de b'a ka mobili boli.

2. Karamògò bè kumasen dòw fò, ka sòrò ka nyininkali kè ni tògò wèrè ye. Kalandenw b'a jaabi, ka "fana" don kumasen kònò.

Misali : kar. : - Madu ye jate sòrò, Fanta dun ?
kal. : - Fanta fana ye jate sòrò.

3. Karamògò bè nyininkali kè ni "jòn" ye kumasen kònò, kalandenw b'a jaabi ni kumasen fila ye, "wèrè" bè kelen na, "jaati" bè dò in na.
Misali : kar. : - jòn ye tabali kari ?
kal. : - mògò wèrè m'a kari. Musa jaati de y'a kari.

4. Karamògò bè nyininkalikumasen dòw fò bansira la, hakèlan "si" wali "foyi" bè min na, kalandenw b'a jaabi, ka "kòni" kè kumasen na.
Misali : kar. : - kalanden si ma na dè ?
kal. : - Amadu kòni nana.

Baara kèta

1. Aw ka faranfasilan ninnu bila tògò n'a jiidiw fè kumasen dòw kònòna la : fana, dò wèrè, kòni.

2. Aw ka nin faranfasilanw kè ka kumasenw dafa : jaati, yèrè, dò wèrè, dò, wèrè.

Kòlòsi : Dò nin kanhakè ni kalansen ta bèe ye kelen ye.

- Misi fila tèmèna, kelen ye bilenman ye ... ye finman ye. O kò, misi ... tèmèna, ... fana tèmèna, olu fila bèe ye jèmanw ye. O kèlen kò, misigènna ... nana.
- E. O tun tè misigènna ye dè. Cikèla dò tun tèmètò don.
- Misigènna ... de don. E m'a ka bere n'a ka gabanba ye de.

kalansen 13

MANKUTULAN

1. Mòbili jèman bè Amadu bolo.
2. Mòbili nyugujima ka di ne ye.
3. Hadamaden fali tè fèn faamuya.
4. Wulu fatò tè mògò jènyògòn ye.
5. Mòni sukaroma ka di Sinè ye.
6. Mògò malobali ka ko man di.
7. Cè nkalontigèla tè hòròn ye.
8. Woro karilen in ma tugu ka nyè.

Tilayòrò fòlò

Karamògò bè kumasenw kalan. O kò, kalanden fila b'u kalan.

Karamògò b'a nyini kalandenw fè u ka kuluw bò nyògòn na.

Kulu fòlò danyè minnu bè se ka cè k'a sòrò kuma ma tinyè, u b'olu cè, ka sòrò k'u sèbèn yòrò wèrè. Olu filè nin ye :

- jèman
- nyugujima
- fali
- fatò
- sukaroma
- malobali
- nkalontigèla

- karilen

Tògò min tora kulu fòlò la u bè ci kè o kòrò.

kar. : - an ye danyè minnu cè k'u sèbèn kèrè fè, olu ye mun ye ?
kal. : - tògò jiidiw don.

Karamògò bè jiidi ninnu kelen-kelen lajè, ka kalandenw nyininka u bè kunnafoni min di tògò kan, u k'o fò.

kar. : - komin an y'u bèe lajèlen lajè, u bè min jira, a' y'o fò.
kal. : - tògò bè cogo min, tògò mankutu, u b'o de jira.
kar. : - an b'a fò k'u bè tògò mankutu. Fèn min nyèci ye mankutuli ye, a bè se ka fò o ma cogo di ?
kal. : - a bè se ka fò o ma ko "mankutulan".
kar. : - a' y'a' hakili to nin na : tògò jiidi min b'a kè-cogo jira, k'a mankutu, a bè fò o ma ko "mankutulan".

Tilayòrò filanan

Karamògò bè kumasen fòlò tògòkulu ta k'a sèbèn walanba kan:

mòbili jèman

kar. : - nin ye kumasen ye wa ?
kal. : - ayi. Kumasen tè bari a ma dafa.
kar. : - an k'a yèlèma ka kè kumasen ye ka mòbili nyè cogoya fò. An b'a fò cogo di ?
kal. : - mòbili nyè ka jè.
kar. : - ni danyè "nyè" bòra a la dun ?
kal. : - mòbili ka jè.
kar. : - mòbili jèman / mòbili ka jè. A' ye nin fila

sanga. "mòbili jèman" yèlèmali ka kè kumasen ye, yèlèma jumèn donna a la ?

kal. : - "ka" bilala danyè fila ni nyògòn cè, ka "-man" tigè ka bò danyè filanan na.

kar. : - a' ye kumasen filanan kulu fòlò ta.

kal. : - mòbili nyugujima.

kar. : - yèlèma min donna kumasen fòlò kulu fòlò la k'a kè kumasen ye, o yèlèma bè se ka kè yan wa ?

kal. : - a tè se. "mòbili ka nyuguji", o tè bamanankan ye.

Karamògò bè a nyininkali kelen kè kumasen tôw bèe la.

kar. : - a' ye mun kòlòsi, n'aw ye kumasen fòlò yèlèmali ni tôw sanga nyògòn ma ?

kal. : - "jèman" bè se ka tigè ka kè "jè" ye, ani k'a kumasenya ni "ka" ye. Tò ninnu tè se ka kè ten.

kar. : - an b'a fò ko "jè" (wala "jèman") ye kamankutulan ye, bawo a bè se ka fò "a ka jè". Mankutulan fèn o fèn bè o cogo la, o bèe ye kamankutulanw ye.
A' b'o minnu dòn, a' y'olu fò, an'u yèlèmali.
Misali : mòbili teliman --- mòbili ka teli.

kal. : - mòbili finman --- mòbili ka fin.
mòbili bilenman --- mòbili ka bilen.
mòbili kalanman --- mòbili ka kalan.

Tilayòrò sabanan

Karamògò bè a sèbèn walanba kan : mòbili jèman. A bè "-man" cè ka bò a la.

kar. : - danyè kòrò b'a nò na wa ?

kal. : - òwò, a kòrò b'a nò na.

kar. : - o tuma "-man" bè se ka bò kamankutulanw na n'u tugulen bè tògò la k'a sòrò u kòrò ma yèlèma.

Karamògò b'a sèbèn walanba kan :
mòbili ka bon
mòbili ka jan
mòbili ka gan

kar. : - a' bè se ka "ka" bò ninnu na ka "-man" fara mankutulanw kan wa ? A' y'u ta kelen-kelen. "mòbili bonman" bè se ka fò wa ?

kal. : - ayi, o tè se ka fò.

kar. : - a bè fò cogo di ?

kal. : - "mòbili belebeleba"

kar. : - "mòbili janman" bè se ka fò wa ?

kal. : - ayi, o tè se ka fò.

kar. : - a bè fò cogo di ?

kal. : - "mòbili jamanjan".

kar. : - "mòbili ganman", o bè se ka fò wa ?

kal. : - o tè se ka fò.

kar. : - a bè fò cogo di ?

kal. : - "mòbili goniman".

kar. : - o tuma aw k'a dòn ko kamankutulan dòw bè yen, olu tè se ka kè kulu fòlò tògò jiidi ye, fo n'i ye danyè wèrè bila u nò na.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè mankutu kumasen dò dila i n'a fò : "mòbili ka teli", kalanden fòlò bè mankutulan yèlèma k'a bila kulu fòlò la, i n'a fò : "mòbili teliman don", ka-

landen filanan bè "-man" bò mankutulan na i n'a fò "mòbili teli don".
Misali : kar. : - muso ka kekun.
kal. 1 : - muso kekunman don.
kal. 2 : - muso kekun don.

2. Karamògò bè kumasen dò fò "ye...ye" bè min na, kalanden bè kumasen yèlèma ka tògò filanan kè kulu fòlò tògò jiidi ye.
Misali : kar. : - wulu in ye fatò ye.
kal. : - wulu fatò don.

3. Karamògò bè kumasen dòw fò, mankutulan bè minnu na (a kèra kamankutulan wala mankutulan gansan ye), n'a bè laban ni "don" ye, kalandenw b'a yèlèma k'a kè "ye...ye" kumasen ye wala mankutukumasen.
Misaliw : 1. kar. : - mòbili jèman don.
kal. : - mòbili ka jè.
2. kar. : - wulu fatò don.
kal. : - wulu ye fatò ye.

Baara kèta

1. Aw bè kumasenbolow dafa ni mankutulan dò ye min bè bèn :
- Fanta ka ...
- Namasa ka ...
- Nin jiri ka ...
- Nin mangoro ka ...
- Sama ka ... ni waraba ye.
- Lemuru ..... don.
- Mògò ..... don.

- Ko ..... tè
- Wulu ..... filè

2. Aw bè mankutulan dòw nyini minw labannen bè ni "-baatò" ye. Aw bè tila k'u bila kumasenw kònò.

3. Aw bè mankutulan dòw nyini minw labannen bè ni "-tò" ye. Aw bè tila k'u bila kumasenw kònò.

4. Aw bè mankutulan dòw nyini minw labannen bè ni "-ma" ye. Aw bè tila k'u bila kumasen dòw kònò.

5. Aw bè mankutulan dòw nyini minw labannen bè ni "-man" ye. Aw bè tila k'u bila kumasenw kònò.

kalansen 14

KULU FILANAN

KALANSEN FÒLÒ

Masalabolo :

Finitigi :- Fini ye. Fini ye. Wakisi don.
Sannikèla :- Joli don ?
Finitigi :- Waa kelen.
Sannikèla :- Gèlèya bè. A barika.
Finitigi :- A san kèmè segin.
Sannikèla :- Wari filè.

Karamògò bè masalabolo kalan. Kalandenw fana b'a kalan.

Karamògò bè ci kè kumasen ninnu ju kòrò :
Fini ye. Wakisi don. Gèlèya bè. Wari filè.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

(Kuluw danfaralen filè : Fini : ye
Wakisi : don
Gèlèya : bè
Wari : filè)

kar. : - danyè joli bè kulu filanan kònò ?
kal. : - danyè kelen.
kar. : - mògò bè "ye" fò n'i b'a fè ka mun kè ?
kal. : - i bè "ye" fò n'i b'a fè ka fèn walima mògò jira.
kar. : - mògò bè "filè" fò n'i b'a fè ka mun kè ?
kal. : - mògò bè "filè" fò n'i b'a fè ka fèn, walima

mògò jira.
kar. : - mògò bè "don" fò n'i b'a fè ka mun kè ?
kal. : - mògò bè "don" fò n'i b'a fè ka fèn sifaya jira, walima tigilamògò.
kar. : - mògò bè "bè" fò n'i b'a fè ka mun kè ?
kal. : - i bè "bè" fò n'i b'a fè k'a fò ko fèn dò bè.
kar. : - a' ye kumasen dòw dila i n'a fò ninnu :
Fini ye.
Wakisi don.
Gèlèya bè.
Wari filè.

kar. : - kumasen minw bè se ka bila bansira kan, a' ye olu bila a kan.
kal. : - Wakisi tè. Gèlèya tè.

Kòlòsi : Bansira tè kumasen fila tò la.

kar. : - "ye", "don", "bè", "filè", a bè fò olu ma ko kunnafonilanw. U bè kunnafoni dì kulu fòlò kan.

kar. : - "tun" bè se ka don kumasen ninnu na jumèn na ?
kal. : - Wakisi tun don. Gèlèya tun bè.

Kòlòsi : "tun" ni kumasen tò fila tè nyògòn ta.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kumasen dòw fò, a kunnafoni ye "filè" ye, kalandenw b'u kunnafoni kè "ye" ye.
Misali : kar. : - wari filè.
kal. : - wari ye.

2. Karamògò bè kumasen dòw fò, minnu kunnafoni ye "ye"

ye, kalandenw b'u kunnafoni kè "filè" ye.
Misali : kar. : - fini ye.
kal. : - fini filè.

3. Karamògò bè kumasen dòw fò, bansira la, minnu sònsira bè se ka kè "don" ye wala "bè", kalandenw b'u sònsira di.
Misali : 1. kar. : - Donso tè.
kal. : - Donso don.
2. kar. : - Nènè tè.
kal. : - Nènè bè.

4. Karamògò bè kumasen dòw fò, minnu kunnafoni ye "ye", wala "filè", wala "bè", wala "don" ye, kalanden fòlò b'u yèlèma ka kè nyininkalikumasen ye, kalanden filanan b'u bila bansira kan.
Misali : kar. : - Wakisi don.
kal. 1 : - Mun don ?
kal. 2 : - Wakisi tè.

Kòlòsili : "filè" ni "ye", bansira tè olu la.

Baara kèta

1. Aw bè nin kumasenw dafa ni kunnafonilan gansanw ye :
- A' ni sògòma.
- Nba, jòn ... Fanta wa ?
- Ayi, Fanta ... Madu ...
- Madu, hèrè ... ?
- Tòorò ...
- Somògòw ... di ?
- U ... hèrè la.
- I bè woro nyimi wa ?

- Òwò.
- Woro ...
- I ni ce.

2. Aw bè nin kunnafonilan gansan ninnu bila kumasen dòw la :
ye, filè, tè.

kalansen 15

KULU FILANAN

KALANSEN FILANAN

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn walanba kan :
To ka di.
To ye dumuni duman ye.
A bè daga kònò.

Karamògò bè kumasenw kalan. Kalandenw b'u kalan.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

(U danfaralen filè : to : ka di.
to : ye dumuni duman ye
a : bè daga kònò)

kar. : - a' ye kumasen ninnu bila bansira kan.
kal. : - To man di. To tè dumuni duman ye. A tè daga kònò.

Karamògò bè degeli fòlò kè yan. O kò fè :

kar. : - ka/man, ye/tè, bè/tè, olu fana ye kunnafonilanw de ye.

kar. : - sisan an ka kumasen fila ninnu lajè :
To : ye dumuni duman ye.
A : bè daga kònò.
Mun bè "ye" fila ni nyògòn cè ?
kal. : - tògò ni mankutulan.
kar. : - mankutulan ye tògò mun ye ?

kal. : - o ye tògò jiidi dò ye.
kar. : - a bè fò tògò n'a jiidiw ma ko tògò kulu.

kar. : - mun bè "bè" ni "kònò" cè ?
kal. : - tògò de b'u ni nyògòn cè.
kar. : - o tògò bè se ka jiidi wa ?
kal. : - a bè se ka fò : daga belebele, daga fin, ...

kar. : - a bè fò "ye" ni "kònò" ma ko "kòbilaw", bari u bè bila tògòkuiu kò fè.

kar. : - "To ye dumuni duman ye". Ni kòbila bòra kumasen in na a bè bèn wa ?
kal. : - a tè bèn.
kar. : - "A bè daga kònò". Ni kòbila bòra kumasen in na a bè bèn wa ?
kal. : - a tè bèn.
kar. : - o tuma an bè se k'a fò ko kòbila ye wajibi ye kumasen fila in kònò.

kar. : - a' ye kumasen dòw fò i n'a fò ninnu nyògònna :
1. To ka di.
2. To ye dumuni ye.
3. To bè daga kònò.

kar. : - a' y'a lajè ni "tun" bè se ka don kumasen saba in kònò :
1. To ka di.
kal. : - To tun ka di,
kar. : - 2. To ye dumuni duman ye.
kal. : - To tun ye dumuni duman ye.
kar. : - 3. A bè daga kònò.
kal. : - A tun bè daga kònò.

Degeli fôtaw

1. Karamôgô bè kumasen dôw fô, minnu kunnafoni ye kamankutulan ye. Kalandenw b'u yèlèma ka kè kumasenw ye.
   Misali : kar. : - to ka di.
   kal. : - to ye dumuni duman ye.

2. Karamôgô bè danyè dôw fô, an'u sôrôyôrô, k'a sôrô a ma kumasen dila, kalandenw b'u kè kumasen ye (kôbila suguya bèe ka sôrô a la).
   Misali : kar. : - malo, sugu.
   kal. : - malo bè sugu la.

   kar. : - nyô, jiginè
   kal. : - nyô bè jiginè kônô.

3. Karamôgô bè kumasen suguya saba ninnu fô : minnu kunnafoni ye mankutulan ye, minnu kunnafoni ye tôgô ye, ani minnu kunnafoni ye kôbilakulu ye, kalanden fôlô b'u bila bansira kan, filanan bè "tun" fara u kan sônsira kan, sabanan bè "tun" fara u kan bansira kan.
   Misali : 1. kar. : - Bakarijan ka farin.
   kal. 1 : - Bakarijan man farin.
   kal. 2 : - Bakarijan tun ka farin.
   kal. 3 : - Bakarijan tun man farin.

   2. kar. : - Bakarijan ye cè ye.
   kal. 1 : - Bakarijan tè cè ye.
   kal. 2 : - Bakarijan tun ye cè ye.
   kal. 3 : - Bakarijan tun tè cè ye.

   3. kar. : - Bakarijan bè Segu.
   kal. 1 : - Bakarijan tè Segu.
   kal. 2 : - Bakarijan tun bè Segu.
   kal. 3 : - Bakarijan tun tè Segu.

Baara kèta

1. Aw ka nin mankutulanw bila kulu filanan na kumasen dôw la :
   bon, kunba, timi, farin, jugu, go, misèn, fin, nyi.

2. Aw bè kumasenw dila "ye....ye" bè sôrô minw na.
   Misali : Musa ye jenbefôla ye.

3. Aw bè kumasenw dafa ni tôgô (nônabila) ni kôbila ye.
   Misali : Fanta bè sugu la.

   - Tôorô tè ...
   - Funteni bè ...
   - Sunôgô tè ...
   - Kôngô bè ...
   - Minnôgô tè ...
   - Hakè tè ...
   - Farigan bè ...
   - Wari tè ...
   - So tè ...
   - Fanga bè ...
   - Salaya bè ...
   - Kunkolodimi bè ...
   - Musa sen tè ...
   - Mamadu da tè ...
   - Kadija bolo bè ...

- Isa nyè bè ...
- Ngolo tulo tè ...
- Zan kun bè ...
- Saga kan bè ...
- Fali sen bè ...
- Muso don bè ...
- Misiw bè ...
- Muso ka daga bè ...
- N dalen bè ...
- N sigalen bè ...

4. Aw ka nin kôbila ninnu don kumasen dôw la :
kun, kan, kòrò, (kòrò) fè, (san) fè, fè, bolo, nyè, kô.
Misali : Madu bè Fanta fè.

kalansen 16

KULU FILANAN

KALANSEN SABANAN

Masalabolo :

Samiyè sera. Sènèkèlaw ka bô. Dabatigiw bèna ntugun kuru. Dabaŋanatigiw bè wulili kè.

Karamôgô bè a kalan. Kalandenw b'a kalan.

kar. : - a' ye kuluw danfara.
(U danfaralen filè :

Samiyè	:	sera
Sènèkèlaw	:	ka bô
Dabatigiw	:	bèna ntugun kuru
Dabaŋanatigiw	:	bè wulili kè)

kar. : - a' ye kumasenw bila bansira kan.
kal. : - Samiyè ma se.
Sènèkèlaw kana bô.
Dabatigiw tèna ntugun kuru.
Dabaŋanatigiw tè wulili kè.
kar. : - a' ye kunnafonilanw nyini kumasenw kònô.

Ladili : Karamôgô ka kan ka nyininkali laban kumasen fôlô la.

kar. : - sènèkèlaw ka bô.
kal. : - kunnafonilan ye "ka" ye.
kar. : - dabatigiw bèna ntugun kuru.

kal. : - kunnafonilan ye "bèna" ye.
kar. : - dabaŋanatigiw bè wulili kè.
kal. : - kunnafonilan ye "bè" ye.
kar. : - mun bè "bèna" ni "bè" kɔ fè ?
kal. : - tɔgɔ de b'u kɔ fè.
kar. : - mun bè o tɔgɔw kɔ fè ?
kal. : - .....
kar. : - wale de bè u kɔ fè. "kuru" ni "kè" ye wale de ye.
N'a fɔra "sènèkèlaw ka bɔ", wale ye jumèn ye ?
kal. : - o ye "bɔ" ye.
kar. : - n'a fɔra "samiyè sera", wale ye jumèn ye ?
kal. : - wale ye "sera" ye.
kar. : - "sera" bèe tè wale ye. Wale ye "se" de ye. Kunnafonilan ye "-ra" ye.

kar. : - kumasen kɔnɔ kunnafonilan bè bila yɔrɔ jumèn ?
kal. : - a bè bila wale nyè fè walima wale kɔ fè.
kar. : - a' ye kumasen fila in lajè, k'u kulu filananw sanga :
Samiyè sera.
Dabatigiw bèna ntugun kuru.
Mun bè kulu ninnu bɔ nyɔgɔn na ?
kal. : - kelen kunnafonilan bè wale kɔ fè, kelen ta bè wale nyè fè.
kar. : - o dɔrɔn ? A' y'u lajè kosèbè.
kal. : - tɔgɔ bè kelen na, tɔgɔ tè kelen na.
kar. : - tɔgɔ sigilen bè min ?
kal. : - a bè kunnafonilan ni wale cè.
kar. : - tɔgɔ tè min na, a bè fɔ o wale ma ko wale dafalen. Tɔgɔ bè min na, a bè fɔ o wale ma ko wale dafata, bari a bè dafa ni tɔgɔ de ye, walima tɔgɔkulu.

kar. : - wale sugu jumèn bè kumasen in kɔnɔ :
"sènèkèlaw ka bɔ" ?
kal. : - wale dafalen de b'a kɔnɔ.
kar. : - mun b'o jira ?
kal. : - tɔgɔ tè kunnafonilan ni wale cè.
kar. : - sisan an ka kumasen in lajè :
"samiyè sera".
Kunnafonilan jumènw wèrè bè se ka kè kulu filanan kɔnɔ, min tè "-ra" ye ?

Kɔlɔsi : Kalandenw ka kan k'a bèe sɔrɔ.

kal. : - samiyè bè se.
tè
na
ma
bèna
tèna
ka
mana
kana
kar. : - "se" ni kunnafonilan joli bè nyɔgɔn ta ?
kal. : - kunnafonilan tan.
kar. : - "sènèkèlaw ka bɔ" kɔnɔ dun ?
kal. : - sènèkèlaw kana bɔ.
bè
tè
na
ma
bèna
tèna
mana
-ra

kar. : - "bò" ni kunnafonilan joli bè nyògòn ta ?
kal. : - kunnafonilan tan.
kar. : - an ka "dabatigiw bèna ntugun kuru" lajè.
kal. : - dabatigiw tèna ntugun kuru.

na
ma
bè
tè
ye
ka
kana
mana

kar. : - kunnafonilan jumènw ye wale saba in jè ye ?
kal. : - bè, tè, na, ma, bèna, tèna, ka, kana, mana.
kar. : - kunnafoni jumèn ye "se" ni "bò" jè ye ?
kal. : - "-ra".
kar. : - kunnafonilan jumèn ye "kuru" n'a nyògònnaw danmafèn ye ?
kal. : - "ye".
kar. : - an ko "se" ni "bò" ye wale sugu jumèn ye ?
kal. : - wale dafalenw don.
kar. : - "kuru" dun ?
kal. : - o ye wale dafata ye.
kar. : - o tuma an bè se ka mun fò "-ra" ni "ye" kan ?
kal. : - "-ra" ni wale dafalenw dòròn de bè nyògòn ta. "ye" ni wale dafataw dòròn de bè nyògòn ta.

kar. : - sisan an ka kumasen ninnu lajè :
1. dabatigiw bè ntugun kuru.
2. dabatigiw na ntugun kuru.
3. dabatigiw ye ntugun kuru.

Jumèn wale kèra ka ban, jumèn ta ma kè fòlò ?

kal. : - 1 ni 2 wale ma kè ka ban fòlò. 3 ta kèra ka ban.
kar. : - mun b'a jira ko wale kèra, walima ko a ma kè ?
kal. : - kunnafonilan de b'o jira.
kar. : - o tuma n'a fòra "samiyè sera", o wale kèra wa a ma kè ?
kal. : - a kèra.
kar. : - n'a fòra "dabatigiw na ntugun kuru", kunnafonilan bè mun jira ?
kal. : - a b'a jira ko wale ma kè fòlò, nka a bèna kè.

kar. : - a' ye "tun" don masalabolo kumasen bèe la.
kal. : - Samiyè tun sera.
Sènèkèlaw tun ka bò.
Dabatigiw tun bèna ntugun kuru.
Dabannatigiw tun bè wulili kè.

kar. : - an bè se k'a fò ko kumasen walema bèe bè se ka fò ni "tun" ye.

Degeli fòtaw

1. Karamògò bè kumasen walema dòw fò sònsira kan, kalandenw b'u bila bansira kan.
Misaliw : 1. kar. : - Madu bè taa Abijan.
kal. : - Madu tè taa Abijan.
2. kar. : - Kalandenw ka bò.
kal. : - Kalandenw kana bò.
3. kar. : - Baji mènna.
kal. : - Baji ma mòn.

2. Karamògò bè kumasen dòw fò bansira kan, kalandenw b'u bila sònsira kan.
Misaliw : 1. kar. : - An tèna tila kalansen in na.

kal. : - An bèna tila kalansen in na.
2. kar. : - Baru ma kalansen durusi.
kal. : - Baru ye kalansen durusi.
3. kar. : - Kalanden bèe ma don kalanso kònò.
kal. : - Kalanden bèe donna kalanso kònò.

3. Karamògò bè kumasen dòw fò, minnu wale ma kè ka ban, kalanden fòlò b'a kè wale labannen ye, kalanden filanan b'a kè wale nata ye (wale dafalen ni dafabali bèe ka sòrò a la ; sònsira ni bansira fana bèe ka sòrò a la).
Misaliw : 1. kar. : - Donsokè bè wara faga.
kal. 1 : - Donsokè ye wara faga.
kal. 2 : - Donsokè (bèna wara faga.
(na
2. kar. : - Baba ka so bè boli.
kal. 1 : - Baba ka so bolila.
kal. 2 : - Baba ka so (bèna boli.
(na
3. kar. : - Madu tè fa dumuni na.
kal. 1 : - Madu ma fa dumuni na.
kal. 2 : - Madu tèna fa dumuni na.

4. Karamògò bè wale dafalenw ni wale dafataw fò-fò, a b'a nyini kalandenw ka kumasenw dila n'u ye, ni min bè se ka dafa, u k'o dafa, ni min tè se ka dafa, u k'o to yen.
Misaliw :
1. kar. : - taama.
kal. : - sòròdasiw bè taama.
2. kar. : - dun.
kal. : - Madu bè to dun.

Baara kèta

1. Aw ka ci kè kunnafonilanw kòrò :

Muso ko a denw ma : musomaninw ka na yan, cèmaninw ka taa tulon kè. Aw kana taa siraba kan dè. N bè taa sugu la ; n tè mèen n bè na sisan. Fanta mana na, a na bònbòn di aw ma. Ni min kasira o tèna fèn sòrò.

2. Aw ka nin wale ninnu dafa ni tògò, wali tògòkulu dòw ye :

Ami taara sugu la, a ye ... san Fanta ye ... bamu. Mamu ye ... tigè, a ye ... sigi ta la. Baaraden ye ... ko k'u dabiri, a ye ... ko k'u fènsè, a ye ... sanpa, a ye ... fura.

3. Nin wale ninnu ni kunnafonilaw minw bè nyògòn ta aw b'u ni olu bila kumasenw na : san, mèen, ra, taa.

Sòoni, muso ... sugu la ; ni a ... a ... naw ... A ... yen, a ... joona.

4. Kumasen yèlèmali : a' ye wale labanbali kè labannenw ye.
Misali : Fanta bè na --- Fanta nana.
Musa bè dumuni kè ---
Madu bè kunun joona ---
Mamu bè sogo san ---
Misi bè bin nyimi ---

5. Aw bè walew nyini minw ni kunnafonilan "-ra", "na", "la" bè nyògòn ta. Aw bè tila k'u bila kumasen dòw

kònò.

6. Aw bè walew nyini minw ni kunnafonilan "ye" bè nyògòn ta. Aw bè tila k'u bila kumasen dòw kònò.

7. Aw ye kumasen minnu dila baara kèta 6 la, aw bè olu bò sònsira kan k'u bila bansira kan.

kalansen 17

SÈMÈNTIYALANW

Karamògò bè kumasen ninnu sèbèn :

1. Adama ye tinyè fò kunun.
2. Adama ye tinyè fò Kita.
3. Adama ye tinyè fò piya.
4. Adama ye tinyè fò tònsigi la.
5. Tinyè ka kuna kosèbè.
6. Adama ye tinyè sèbèkòrò fò.

Karamògò bè u kalan. Kalandenw b'u kalan.

kar. : - a' ye kuluw danfara.

kar. : - an ka kulu filananw lajè. A' bè danyè minw tògò dòn, a' ye ci kè olu ju kòrò.

(u ka kan ka ci kè ninnu ju kòrò : ye, tinyè, fò, tònsigi, la.)

kar. : - "la" ye mun ye ?
kal. : - o ye kòbila dò ye.
kar. : - kòbila bè kumasen tòw la wa ?
kal. : - ayi.
kar. : - "tònsigi la" dun ?
kal. : - o bè se ka bò a la.
kar. : - a bè se ka bila yòrò wèrè kumasen kònò wa ?
kal. : - a bè se ka fò : tònsigi la Adama ye tinyè fò.

kar. : - "tònsigi la" bè mun jira ?
kal. : - a bè yòrò de jira.
kar. : - a bè fò a ma ko sèmèntiyalan. A' ma ci kè danyè minw ju kòrò, olu fana ye sèmèntiyalanw de ye. Nka sèmèntiyalan kòbilantanw don.

kar. : - sèmèntiyalan kòbilantan minw bè kumasen ninnu kònò, a' y'u latòmò.

Kalandenw bè ninnu latòmò : kunun, Kita, piya, kosèbè.

kar. : - "sèbèkòrò" fana ye sèmèntiyalan de ye.

kar. : - sèmèntiyalan minw bè se ka sigi yòrò wèrè, kumasen kònò, a' ye olu latòmò.

Kalandenw bè "kunun", "Kita", "tònsigi la" latòmò.

kar. : - sèmèntiyalan minw bè se k'u sigiyòrò falen i n'a fò ninnu, olu ye kumasen sèmèntiyalanw de ye. Minw tè se, olu ye danyè sèmèntiyalanw ye. O tuma a' ye danyè sèmèntiyalanw jira.
kal. : - "piya", "kosèbè", "sèbèkòrò", olu ye danyè sèmèntiyalanw ye.
kar. : - "piya" bè danyè sugu jumèn sèmèntiya ?
kal. : - a bè wale de sèmèntiya.
kar. : - "kosèbè" dun ?
kal. : - o bè mankutulan de sèmèntiya.
kar. : - "sèbèkòrò" dun ?
kal. : - o bè wale de sèmèntiya.
kar. : - wale sèmèntiyalanw bè bila wale nyè fè wa, a kò fè ?
kal. : - dòw bè bila a nyè fè, i n'a fò "sèbèkòrò", dòw bè bila a kò fè, i n'a fò "piya".

kar. : - sisan, sèmèntiyalan ninnu kòrò tè kelen ye. N'an ye "kunun" ta, o bè tuma de jira. Tòw bè min jira, a' k'o fò.
kal. : - "Kita" bè yòrò jira.
"piya" bè cogoya jira.
"tònsigi la" bè yòrò jira.
"kosèbè" bè cogo jira.
"sèbèkòrò" bè cogo jira.

kar. : - sisan, a' ye segin kumasenw kan, nka a' bè sèmentiyalan falen.

kar. : - 1. Adama ye tinyè fò kunun. Sèmèntiyalan jumèn bè se ka bila "kunun" nò na (danyè kelen) ?
kal. : - Adama ye tinyè fò bi
" bè " " "
" " " " sini
" na " " sini

Karamògò bè kumasen bèe ta ka kè o cogo la, kelen-kelen. N'a sera kumasen 4 ma, kalandenw ka kan ka tògò ni kòbila bèe yèlèma.

Degeli fòtaw

1. Labili (kòbila min bè bèn a' b'o ta)

Fanta	bè taa	sugu	la
"	"	so	"
"	"	kalanyòrò	"
"	"	kalanso	"
"	bè don	"	"
"	"	bon	"

"	:	"	: dingè	: "
"	:	"	: mòbili	: "
"	:	bè yèlèn	: "	: "
"	:	"	: fali	: "
"	:	"	: so	: "
"	:	"	: misi	: "
"	:	"	: Amadu	: "
"	:	bè di	: "	: "
to	:	"	: "	: "
"	:	"	: "	: "
"	:	bè tobi	: "	: "

2. A' ye sèmèntiyalan dò fara nin kumasen ninnu kan.

Fanta ka fin... (mònimòni)
Joli ka bilen... (coricori)
Alimami ka duloki ka jè... (panpasi)
Niwakini ka kunan... (dugudugu)
A ka na ka go... (bò, pi,..)
Nsaranin ka misèn... (nyòròtòtò)
Mangoro in ka di... (lewulewu)
A jalen bè.... (kasakasa)
A bolo fununnen bè... (ponpolon)

(Karamògò yèrè bè dò wèrè nyini ka fara a kan).

3. Karamògò bè kumasen dòw fò ka sangali kè a la, kalandenw b'o sangali yèlèma ka kè sèmèntiyalan ye.
Misali : 1. kar. : - A y'a den bugò i ko fali.
kal. : - A y'a den fali bugò.
2. kar. : - A ye Madu fo i n'a fò mògò sèbè.
kal. : - A ye Madu mògòsèbè fo.

3. kar. : - A' y'a' sigi i n'a fò tan sigi-sigi cogo.
kal. : - A' y'a' tan-tan sigi.

4. A' ye kumasen ninnu dafa ni sèmèntiyalan dò ye :

Nson bolila.... (biribiri)
A y'i pan... (puruki, coloyi...)
A binna dugu ma... (gongolon, toli, gogo)
A taara... (shuwè)
A ye tinyè fò... (piya,..)
N ye nson minè... (cawu, còmi,..)
Nin don... (cò)
Mòbili ye shèdennin faga... (pukè)
A ye nson siri... (gedegede)

(Karamògò yèrè bè dò wèrèw nyini ka fara a kan)

5. Karamògò bè kumasen dòw fò, a b'a nyini kalandenw k'a tuma n'a yòrò sèmèntiya.
Misali : kar. : - sanji nana.
kal. : - sanji nana yan bi.

Baara kèta

1. Aw bè kumasenw dafa ni sèmèntiyalanw ye (deredere, ntonton, borobara, kirikiri)
Misali : fini jèlen pasi.

1. foronto bilennen .....
2. lemuru kumunen .....
3. mangoro mòna ...
4. san finna ...

2. Aw bè kumasenw dafa ni sèmèntiyalanw ye (kunun, dôonin, sôoni, sisan, sini)

I sigi lsa bè na .....
..... a tun taara ci la Kati.
A bèna taa Kita .....
..... tigaw ma nyè ji ma na.
A dô la san bè na....

3. Aw bè kòbilakulu kè ka nin kumasen ninnu dafa (kalanso kônô, so kônô, dukènè ma, sugu la, kungo la, dugu kônô).

Kalandenw ni karamôgô bè ..... den bè kasi la ..... a ba bè baara la ..... nasanna taara ..... Cikèlaw taara ..... môgô wèrè tè .....

4. Aw ka kumasenw dafa ni sèmèntiyalanw ye (sôoni, sugu la, ju kôrô, salon)

- Fanta fana taara de wa ?
- Ayi, Fanta bè taa .....
- Jènèba taara min ?
- A taara .....
- Musa sigilen filè jiri .....
- ..... sofaw tun bè Segu.

5. Aw bè ci kè sèmèntiyalanw kôrô :

Madu taara kungo la. A bè na sôoni.
Fuseni wulila yôkôyi, môgô si ma bô a taatuma kala ma.
Musanin ka mananin cira po, a tônyôgôn yèlèla kakaka.
Fuseni kasira haali. Modibo ko : n bè n ka mananin d'i ma teriya kosôn. O diyara Musanin ye kosèbè.

6. A' ye nin sèmèntiyalanw bila kumasen dôw kônô :

sèbèkôrô, kosèbè, salon, kirikiri, manamana.

KALANSENW

KUMASENW

1. Kumasen	nyè	8
2. Fɔ̀kumasen		13
3. Nyininkalikumasen		19
4. Kabalikumasen - Diyagoyalikumasen		26
5. Kumasen n'a kuluw		32

KULU FÒLÒ

6. Tɔ̀gɔ̀	38
7. Nɔ̀nabila	47
8. Kafoli	55
9. Jiralan	61
10. Tigiya	69
11. Hakèlan	74
12. Faranfasilan	79
13. Mankutulan	82

KULU FILANAN

14. Kulu filanan, kalansen fòlɔ̀	88
15. Kulu filanan, kalansen filanan	92
16. Kulu filanan, kalansen sabanan	97
17. Sémèntiyalan	105